Sámis NUVTTÁ

Sámi čálakultuvrralaš áigečála ■ Nr. 34–35 Geassemánnu 2022

Sáme tjálakultuvrralasj ájggetjála ■ Nåvku

RUOŠŠALUOSSA ČUVGE LUOSSAHÁLDDA-ŠEAMI DEANUS JA EARÁ LUOSSAJOGAIN
Solveig Joks ja Line Kalak

•

ÁLGOÁLBMOTDÁIDAGIS LOKTANAN ÁRVU OARJEMÁILMMES GE
Harald Gaski

•

ČALBMI, ČALBMI, VUOKTAČALBMI
Jussi Ylikoski

•

Sámen julevsámegiellaj

GÁMA JA SUOJNNE DIVTASVUONAN
Mikal Urheim

•

DÅLUSJ GÅVÅ JULEVSÁME GUOVLOS
Erling Urheim

•

ALLIT VAJÁLDUHTE MUV
Lilly Vitsák

SÁMIS Nr. 34–35

NJUNUŠČÁLLOSAT

3 **Dearvuođat doaimmahusas**
HARALD GASKI, JOHN T. SOLBAKK

ARTIHKKALAT

4 **Ladni ja goahti**
BENTE SOLBAKKEN

12 **Ruoššaluossa čuvge luossahálddašeami Deanus ja eará luossajogain**
SOLVEIG JOKS, LINE KALAK

20 **Álgoálbmotdáidagis loktanan árvu oarjemáilmmes ge**
HARALD GASKI

32 **Čalbmi, čalbmi, vuoktačalbmi**
JUSSI YLIKOSKI

38 **Mapuche diktačálli Elicura Chihuailaf**
GUILLAUME GIBERT

44 **Sámi našunálluohti**
HARALD GASKI

KOMMENTÁRAŠ

48 **Buorit giđđalávdemeanut Romssas**
SIRE K. GASKI

SÁMEN JULEVSÁMEGIELLAJ

50 **Dålusj gåvå julevsáme guovlos**
ERLING URHEIM

58 **Gáma ja suojnne Divtasvuonan**
MIKAL URHEIM

67 **Rádjebálges**
LILLY VITSÁK

70 **Rivtakvuona fáŋŋgaárruha**
LILLY VITSÁK

73 **Allit vajálduhte muv**
LILLY VITSÁK

76 **Suoksajávrre Ánna**
LILLY VITSÁK

SÁMIS Nr. 34–35

Geassemánnu 2022

ISSN 0809-7410

Sámi čálakultuvrralaš áigečála, man ČálliidLágádus almmuha Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiid-searvvi (SFS) ovddas.

Dán nummira doaimmahus
Harald Gaski
John T. Solbakk

Ruhtadeaddjit
Norgga Sámediggi, ČálliidLágádus ja SFS.

Sámis artihkkaliid ja govaid ii oačč̌o almmuheaddji, čálli dahje govvideaddji lobi haga almmuhit.

Gráfalaš bargu
Studio Borga, Ohcejohka/Utsjoki

Olggošgovat
Harald Gaski, Erling Urheim

Deaddilan
Waasa Graphics Oy, Vaasa

Sámis lea nuvttá. Dan sáhttá maiddá diŋgot almmuheaddji neahttagirjegávppi bokte.

www.lagadus.org

Sámis artihkkaliid sáhttá maiddái lohkat dás

www.samifaga.org

Dearvuođat doaimmahusas

DÁN VUORO GOLIHII guhkit áigi Sámis nummiriid gaskkas go maid láve. Eai leat álo čállit ja čállosat vuordimin, Sápmi lea stuoris ja viiddis geográfalaččat muhto unni čállás olbmuid dáfus. Dattege lea nu mo daddjo, ahte son guhte vuordá juoidá buori, son ii vuordde duššás. Dán ge vuoro min mielas lea juoidá miellagiddevaččaid maid fállat lohkkiide. Mii ain doalahat rabas bovdejumi čálliide, de visot fáttát leat midjiide berostahttit go dat beare leat bures ovdanbuktojuvvon. Nu dán nummiris beassá lohkat beakkán norgalaš arkiteavtta birra, Kjell Borgen, gii lea tevdnen máŋga sámi kulturguovddáža ja hábmen sámi ásahusaid. Sus lei erenoamáš berostupmi bealljegoahtái, ja čálii dan birra áiggis goas eará dáža arkiteavttat illá berostedje ge sámi fáttáin.

SÁMI JA GUOVLLUOLBMUID fáddán lea maiddá ruoššaluossa šaddan, go dat lea leavvagoahtán min jogaide nu sakka ahte šaddagoahtá áittan min guovllu eamilussii. Ruoššaluossa hálddašeami birra maid beassá lohkat dán Sámis-nummiris, mas Ánnejohka Nuorta-Finnmárkkus geavahuvvo ovdamearkan mo sáhttá geahčč̌alit eastadit ruoššaluosa boahtimis min jogaide ja beassat dohko gođđat. Deanučázádaga váilevaš hálddášeapmi ja váilevaš luohttámuš riikkaeiseváldiidiid beales guovlluolbmuid máhttui ja áŋgiruššamii, lea nubbi bealli seammá ášši, man birra oahpat eanet go logat dán Sámis-nummira.

Muđui mii leamaš olgoriikkas vásiheamen sámi paviljoŋgga Venezia biennales, mii oahpásmuhttit lohkkiid eará álgoálbmotgirjjálašvuhtii, ja mii joatkit imaštallat ja hervvoštallat sámegiela rikkis ja erenoamáš sátneráju ja doahpagiid hárrái. Dán vuoro mii suokkardallat čalmmi máŋga geavahusa.

Dán jagáš Sámekonferánsa vuordimis mearrida ahte Áillohačč̌a šuokŋa "Sámi eatnan duoddariid" dahkko sámi našunálluohtin. Mii fállat duogáža juoigama rikkis mearkkašupmái sámiid gaskkas sihke dolin ja dálá áiggi seremoniija dovddaldahkan.

Eat vajálduhte ahte sámegielat leat eanet go dušše davvisámegiella, de mis leat maid ságat ja govat Julevsámis.

SÁVVAT BUORI LOHKANMIELA ja buori geasi!

John T. Solbakk Harald Gaski

BENTE SOLBAKKEN

Ladni ja goahti [1]

Kárášjoga hotealla guoras lea stuorra goahti. Vaikko lea ge saddjil, de dat lea dego eará goađit, ii nu stuorástages. Dattege dat lea loahppaceahkki arkitekta **Kjell Borgena** ovdošeamis bealljegoahtehámis. Son dovdá bealljegoađi buorebut go eatnašat. Sihke Stuorragoahti ja Kjell Borgena barggut Sámis muđui livčče áinnas oažžut leat stuor át oassin Norgga arkitektuvrra histtorjjás.

"Eai leat olusat dán riikkas oaidnán nu ollu gođiid siskkil go son, ja dušše son lea báhpárii darvehan árbevirolaš sámi huksenvieruid" daddjojuvvui Borgena birra go Stuorragoahti vihahuvvui.[2] Borgena goahtedieđut bohte museapolitihkalaš dáhpáhusas go Etnográfalaš musea sámi čoakkáldagat sirdojuvvojedje Norgga Álbmotmuseii, mii mielddisbuvttii ahte Álbmotmusea lágidii mátkkiid dutkat ja kártet sámi huksenvieruid. 1950-geasi lei dalá studenta Borgen oktan golmmain mielstudenttain Finnmárkkuekspedišuvnnas mas galge dokumenteret sámi ássanbáikkiid, ja sii dokumenterejedje sullii njealljelogi goađi Kárášjot-guovllus ja Deanuleagis.[3] Vuosttas Finnmárkkomátkkistis juo anii Borgen earenoamáš miellagiddevažžan gođiid, ja dat huksenmálle šattai sutnje deatalaš boahtte vihttalot jagi.

1 Bajilčállosa čilgehus. Dárogillii lea somás sátnestoahkan "Borgen og gammen" gaskkas, go Borgen ovddasta sihke arkiteavtta sohkanama Borgen, seammás go dat muittuha "borg" doahpaga, namalassii "ladni". Sámegillii jávká dat duppalvuohta. Borg lea stuoris, ja dán vuostegeahči máŋgga dáfus lea goahti, danin válljet sátneleaikka atnit maiddái sámegillii, muhto dáinna čilgehusain.

2 Ole Magnus Rapp, "Gamme-arkitekten", *Finnmark Dagblad*, guovvam. 22.b. 1991.

3 "Samenes bosetting i Finnmark studeres nærmere", *Lofotposten*, guovvam. 16.b. 1951.

1. **Láhpoluoppal skuvla.** Govva: navdimis Kjell Borgen / Nasjonalmuseet

Borgen lei Sámis geassebarggus Álbmotmusea ovddas measta olles 1950-logu. Dán barggu bokte son bures oahpásmuvai árbevirrui maid norgalaš arkiteavttat uhccán dovde (ja dovdet), ja atnigođii dan alla árvvus. Son lei vuosttas gii bovdii sámi huksehusaid arkitektuvrrahistorjái artihkaliinnis "Samenes bygningskultur" (Sámi huksenárbevierut) fágabláđđái *Byggekunst*. Dat lei nuppádaššii dan rájes go bláđđi vuosttas háve almmuhuvvui 1919 ahte sátni "sámi" namahuvvui dan čállosiin. Borgen maiddái čálii ahte muhtin huksenvierut ledje jávkamin. "Dál dahkkojuvvo uhccán veahkehit olbmuid go heitet nomádadilis ja ásaiduvvet dáluide. Dát lea kultuvrralaš heahti mas dárbbašuvvo praktihkalaš veahkki hukset ođđa eallinvuogi mas sápmelaš earenoamášvuohta maiddái gávdno."[4] Ii leat čielggas maid Borgen oaivvildii "praktihkalaš vehkiin", muhto son sáhttá leat oaivvildan dan masa ieš váikkuhii guoktelot jagi maŋŋá.

Láhpoluoppal

Nuppe háve go Borgen čálii sámi diliid birra *Byggekunst*-bláđis, lei go čilgii iežas barggu Láhpoluobbala mánáidskuvllain (ill. 1).[5] Dat lea árra ovdamearka viesus mii lea sárgojuvvon Sámi atnui, mii ii lean kulturviessu. Teaksta lea ollu viiddit go *Byggekunst* dábálaš arkiteavttat-čilgejit-iežaset-viesuárbevieru, son orru dáhttumin čalmmustahttit daid hástalusaid mat duoddaris leat. Eanet go dábálaš skuvllaviessu áiggistis, govvida teaksta mo áigi nuppi máilmmesoađi maŋŋá dagahii stuorra rievdadusaid smávva gilážiidda dego

4 Kjell Borgen, "Samenes bygningskultur", *Byggekunst* 36, nr. 4 (1954): 92.
5 Kjell Borgen, "Lappoluobbal barneskole, Kautokeino", *Byggekunst* 59, nr. 5 (1977)

Arkitekt Kjell Borgen (t.h.) viser modellen til det samiske kultursenteret sammen med Anna Jacobsen og Odd Kappfjell fra interimstyret.

2. Helgeland Arbeiderblad
guovvamánu 9. b. 1981

Láhpoluoppal. Skuvla plánejuvvui "viessoákšuvnna" (Boligaksjonen) joatkkan. Viessoákšuvdna álggahuvvui 1970:s, ja nu mo Sunniva Skålnes čállá, de lei dat "vástádus belohahkii eahpelihkostuvvan ođđasithuksejupmái maŋŋil soađi, mii earenoamážit lei dagahan váttis orrundili muhtin oassái sámi álbmogis."[6] Láhpoluobbala ássit ásahedje gilisearvvi, ja ohce suohkanis ruđaid ráhkadit generálaplána.[7] Finnmarkspostena dieđuid mielde barggai Borgen ovttas Norgga Sámiid Riikkaservviin ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaservviin.[8] Maŋŋá almmuhii Nordlys-áviisa ahte Borgen lei plánen sihke skohterdivohaga, gávppi ja skuvlla.[9] Dát generálaplána várra lea vurkejuvvon muhtin gielddaárkiivva lođábodnái, mun dovddan dan dušše áviisačállosiid bokte. Goittotge – skuvla huksejuvvui. Dat lea áiggis málle mielde huksejuvvon, ii ge vikka moktege fátmmastit sámi huksenvieruid. Dat lea heivehuvvon báikái já dálkkádahkii, muhto nugo ollu eará visttit mat leat oaivvilduvvon sámi atnui, de lea vuosttažettiin dáiddalaš herven mii dahká vistti sámi vistin.[10]

6 Sunniva Skålnes, "Statlig bustadreising i Indre Finnmark", *Plan* 38, nr. 2 (2006): 24

7 "Snarest mulig veg Karasjok-Kautokeino", *Tromsø*, miessem. 13.b. 1972.

8 "Boligtiltakene for samene må utvides", *Finnmarksposten*, geassem. 29.b. 1972; "Boligtomter ved Lappoluobbal", *Altaposten*, borgem. 31.b. 1972.

9 Ulf Jørgensen, "Større framtidig utbygging tilrettelegges i Lappoluobbal", *Nordlys*, čakčam. 16.b. 1972.

10 Elin Haugdal, "Strategier i utformingen av samiske monumentalbygninger", Sámi arkitektuvraseminára (logaldat, Nášunálamusea, Oslo, golggotm. 16.b. 2021). Láhpoluobbala skuvlla čiŋahanbarggut leat duogážin ahte Sámi dáiddárjoavku ásahuvvui, ghč. Hanna Horsberg Hansen, "Samisk Kunstnergruppe / Sámi dáiddajoavku 1978-1983. Annenhet eller avantgarde?" girjjis *Norsk avantgarde*, doaim. Per Bäckström ja Bodil Børset (Oslo: Novus forlag, 2011).

3. Guovdageainnu gilišillju. Govva: navdimis Kjell Borgen / Nasjonalmuseet

Sitji Jarnge

Oktanaga skuvllavisttiin guovdu duoddara, sárggui Borgen sámi kulturguovddáža Aarbordái (Hattfjelldal). Doppe iskkai ođđa jurddašanvuogi. Sitji Jarnge rahppojuvvui easkka 1983:s, muhto plánenbargu álggahuvvui mealgat árat. 1975:s juolluduvvojedje ruđat čielggadeapmái ja dalle juo lei Borgen mielde.[11] Son čujuhii ahte lei "dárbu ságastallat sámi arkitektuvrra birra."[12] Orru ahte Borgen geahččalii okto álggahit dán ságastallama, eai leat ollu duođaštusat das ahte sagastallojuvvui mii aitto Sámi arkitektuvra lea, dahje sáhttá leat, ovdal go arkitekta ja dáiddár Joar Nango ovddidii ášši mealgat maŋŋelis.

1976:s lei Borgena jurdda kulturguovddáža dáfus gárvvis. Lei geahččaleaddji prošeakta mii ovttastahtii ođđaáigásaš arkitektuvrra sámi árbevieruiguin. Goahti lei vuolggasadji, ja viessu plánejuvvui guovddáš "váimmu" birra, alla latnja mas lei pyramiidahápmásaš rohpi ja čuovga mii bođii bajil. "Váimmu" guovdu lea árran (ill. 2). Bjørn Aarsetha mielas dát hábmenvuohki lei miellagiddevaš ođđa jurddašeapmi mii galggašii leat "ovdagovvan eará kulturviesuide main lea arkitektuvra mas lea sámi vuođđu."[13] Dát kulturviessu goittot gárttai Borgena iežas vuolggasadjin go dáhtui atnit goaði váldoovdagovvan. Aarborddes lei vuosttažettiin lanjaid plánen ja viesu "váibmu" mii lei vižžojuvvon goahtehámis, muhto maŋŋelis iđii dát ovdagovva maiddái viesuid olgguldas hábmái.

11 "Grønt lys for samisk kultursenter i H.dal", *Helgeland Arbeiderblad*, njukčam. 25.b. 1975.
12 "Kulturrådet bevilget 25.000 til utredning", *Helgeland Arbeiderblad*, njukčam. 26.b. 1975.
13 Bjørn Aarseth, "Kulturbygg for sørsamene", *Ottar*, nr 116-117 (1979): 98.

4. Deanu musea, Kjell Borgen, 1992. Nasjonalmuseet

Historjjálaš eatnamat

Borgena boahtte prošeakta lei Guovdageainnu gilišillju, gos duođaid anii ávkki iežas máhtus huksenvieruid dáfus ja maiddái iežas mihttosárgosiin (ill. 3). 1950-jagiin juo geahččalii oažžut báikkálaš eiseválddiid berostit guovllu huksenárbbis, muhto dainna ii lihkostuvvan. "Mun maiddái hoavrristin Guovdageainnu suohkana ahte galggašedje váldit badjelasaset ja suodjalit johkasámi dálu, muhto ii mihkkige dahkkojuvvon. Go suohkan aiddobáliid ásahii gilišillju, fertejedje eanáš oasi ođđasit hukset."[14] Borgen sárggui sihke museaviesu ja ieš museašilju eatnogáddái. Šillju čájeha sámi siseatnankultuvrra girjáivuođa, čujuhii Borgen: boazodoallosiidda, šibitdáluid, bivdogođiid, ládjobáikkiid ja johkabivdorusttegiid. "Leat oktageardánis huksehusat soahkemuoras ja lavnnjis dahje hirssain ja skielttarseinniin. Dat čájehit sápmelaččaid árbevirolaš oktavuođa lundui go ferte juoidá hukset."[15] Ođđa, vuollegis museaviessu heivehuvvui museašilju viesuid sturrodahkii, ja dan birra leat suoidnás dievážat mat leat ráhkaduvvon vai "sulastahttet gahččan lavdnjegođiid ja dan láhkái čatnet báikki ovddešáigái."[16]

Heiveheapmi birrasii ja historjjálaš bázahusaide orru šaddamin ain deataleabbo Borgena barggus. Eai leat seilon ollu sárgumat su bargguin Sámis, muhto okta árvalus Deanu musea vistái muitala ollu. Visti lea sárgojuvvon eanet

14 Ole Magnus Rapp, "Gamme-arkitekten", *Finnmark Dagblad*, guovvam. 22.b. 1991.
15 Kjell Borgen, "Guovdageainnu gilišillju – Kautokeino bygdetun", *Byggekunst* 72 (nr. 7, 1990): 392.
16 Ibid.

5. Ceavccegeađggi kulturmuitoguovddáš Várjjagis. Govva: navdimis Kjell Borgen / Nasjonalmuseet

joatkkan historjjálaš visttiide mat leat báikkis, go sierra huksehussan. (ill. 4). Ceavccageađggi kulturmuitobáikái lea Borgen hábmen vistti mii čuovvu eatnama, dego lunddolaš dievvá, ja mas leat stuorra glásat mearabeallái. Dás maiddái leat navdimis boares huksenvierut inspireren su.[17]

Borgena stuorámus bargu sámi atnui lea Várjjat sámi musea viessu Vuonnabađas (ill. 5). Seammá láhkai go Guovdageainnus lea dáhkki bihkkaduvvon muoras, muhto eanáš oasis lea lavdnjedáhkki. Dat ahte oassi dáhkis lea báljis, lavnnji haga, galgá govvet boares goađi mas lavnnjit leat njiedjagoahtán. Suoidnedievát vistti birra galget govvet "gahččān gođiid, mat leat máhccan lundui", seammá láhkai go Guovdageainnu gilišiljus.[18] Dán museas lea maiddái olgooassi mii lea museavistti rájes vuona guvlui.

Nohkameahttun ja nohkavaš

1990-logus, seammá áiggi go son sárggui Guovdageainnu ja Vuonnabađa museavisttiid, jotkkii Borgen barggus dokumenteret árbevirolaš sámi huksehusaid prošeavttas maid Dutkanráđđi ruhtadii. Dalle Borgen dagai ođđa gieddebarggu muhtun dáluin maid lei geahčadan 1950-logus ja analyserii rievdademiid dan rájes. Boađus almmuhuvvui rapporttas *Samenes gårder i indre*

17 Nils-Martin Pedersen, "Hallen på Mortensnes ferdigbygd: Kulturminneinformasjon", Ságat, juovlam. 2.b. 1992.

18 "En stor veldighet!", *Finnmarken*, geassem. 30.b. 1995.

Finnmark. [19] Teoriijaoassi girjji álggus čájeha ahte Borgen čuovvula Christian Norberg-Schulz´a Heidegger-váikkuhuvvon báiketeoriija; visti sáhttá dahkat báikki: "... makes a *place* come into presence."[20] Borgen čállá čielgasit ahte luonddus alddes lea oaivil, báikki iešvuohta boahtá sierranaš luondduhámiid, sierra muitalusčatnosiid, ovddešáiggiid atnumearkkaid ja dálá anu bokte.[21] Guokte maŋibu son gohčodii "nohkavažžan", ja "diŋga (dávvir)-láhkásažžan". Nohkavaš lea dat mii áibbas dahje belohahkii čatnasa lundui, muhto mas goit báhcet luottat main lea stuorra mearkkašupmi, dego goađit ja suoidnestávrát, muhto diŋgaláhkásaš lea "dat mas leat seammá iešvuođat ja symbolaárvu go diŋggain ja maid atná dan láhkái", dego visttit ja áittit.[22]

Várjjat museas ja Guovdageainnu gilišiljus leat goappašiin mearkkat das mo Borgen geahččalii lasihit dan maid son gohčodii nohkavažžan, suoidnedievážat mat sulastahttet gahčča n gođiid. Visttit čatnasit huksenvieruide vuođu, hámi ja ávdnasiid dáfus, muhto maiddái mo dat heivehit iežaset dan báikái. Várjjat musea hárrái Borgen dajai ahte visttis "galge leat eatnama váikkuhusat."[23] Stuorragoahti Kárášjogas galggai ovttastahttojuvvot šattuiguin ja muoraiguin mat ledje dan birra: "Das dat lea oassin ieš luonddus, ja go lavnjjiide šaddet šattut, de ovttastahttojuvvo álfárot birrasiin. Dušše árraniid suovva čájeha gos dat lea."[24]

Arkitekta Kjell Borgenis lei vuđolaš máhttu arbevirolaš sámi huksenvieruin. Sihke huksejuvvon viesuin ja sárgumiin mat eai duohtandahkkon hálidii son geahčadit mii Sámi arkitektuvra lea, ja makkár oasit das berrejit leat. Sámi arkitektuvrras lea, Borgena oaivila mielde, mearkkašupmi dušše báikki oktavuođas.

Jorgalan dárogielas Britt Rajala

19 Kjell Borgen, *Samenes gårder i indre Finnmark: Naturtilpasning, form og kulturelle konvensjoner fra 1900 til 1990* (Oslo: Norgga dutkanráđđi, 1995).

20 Christian Norberg-Schulz, "Heidegger´s Thinking on Architecture", *Perspecta* 20 (1983): 64.

21 Borgen, *Samenes gårder i indre Finnmark*, 12

22 Ibid.

23 "Storstua i Varangerbotn", *Finnmarken*, cuoŋom. 25.b. 1995.

24 [Kjell Borgen], "Storgamme – Samisk prøvekjøkken", *Byggekunst* 72, nr 7 (1990): 390.

BEATE HEIDE JA CHARLOTTE HELGELAND

MUN LEAN KIMME - KIM DET ER MEG

ISBN: 9788282634762. 46 s x 2
Haddi kr. 285,-

Girji lea sámegillii ja dárogillii seamma girjjis.

Girji lea gándda birra gean namma lea Kim, ja mo lea leat Kimme. Son stoahká buoremusat nieiddaiguin ja háliida nieidabiktasiiguin gárvodit. Muhtumin dovdá olmmoš iežas earáláganin. Muhtumin eai oro earát áddemin du. Muhto don leat don, ja leat doarvái buorre nie mo leat.

Go jorgalat girjji, de beasat lohkat nieidda birra gean namma lea Kim. Son stoahká buoremusat gánddaiguin ja háliida gándabiktasiiguin gárvodit.

ČálliidLágádus
TjaelijiBerteme TjällijAlmmudahke
ForfatternesForlag AuthorsPublisher
www.lagadus.org
www.gavpi.org
GÁVPI

SOLVEIG JOKS JA LINE KALAK

RUOŠŠALUOSSA ČUVGE LUOSSAHÁLDDAŠEAMI

Deanus ja eará luossajogain

Deatnu ja eará luossajogat Sámis gillájedje go ollu ruoššaluossa goarkŋui 2021 gease. Ii leat vuosttas geardde go ruoššaluossa lea gorgŋon Detnui ja eará jogaide Sámis. Erohus lei dattetge ahte ledje nu ollu eanet mat bohte 2021 geasi go ovddit jagiid. Báikkiolbmot barge dadjat ijat beaivái bissehan dihtii ruoššaluosa goargŋumis iežaset luossajogaide earret go Deanus. Stuorámus oassi Deanus lea rádjajohka, ja doppe eai ba bivdánge ruoššaluosa. Easkka mihcamáráigge bivdigohte vuolle Deanus Norgga bealde. Muđui lei Deanus 2021 geasi guvžá- ja luossabivdogealddus, mii maiddái dagahii ahte eai dábálaš bivddedettiin ge goddán ovttage ruoššaluosa.

Ollu sajiin šadde báikkiolbmot dušše geahččat go ruoššaluossa leavai Detnui. Deanučázádaga guolástanhálddahus (DG) čállá ge reivvestis Dálkkádat- ja birasdepartementii[1] ahte go sin kránnjáluossajogat Finnmárkkus leat ožžon lobi bivdit ruoššaluosaid nu ollu go vejolaš, de lea DG geassebargit ferten dušše čuožžut ja geahččat daid ollu ruoššaluosaid mat čoahkkanedje Detnui. Go ruoššaluossa geargá gođđamis, de dat šlieddá ja jápmá johkii. Báikkiolbmot besse ge oaidnit mo ruoššaluosat jámadedje ja golge rávnnji mielde gáttiide. Sii eai háliit ahte ruoššaluossa boahtá Detnui ja oalgejogaide, go sii ballet ahte dat uhkida eamiluosa, muhto sis ledje váldojuvvon eret vejolašvuođat ja dárbbašlaš reaiddut bissehit dan leavvamis. Fierbmebivdu lei bissehuvvon ja vuokkain galggai maiddái ávnnaldat oktii cikcejuvvon dahje fiillejuvvon, ja dalle vuogga ii vuoja nugo galggašii. Lea maid álkibut beasahit guoli go ávnnaldat lea váldon eret.

Go Deanučázádahkii leat ruoššaluosat beassan boahtit almmatge áktánas bisseheami, de eará luossajogain lea leamaš ráddjekeahtes bivdu. DG buohtastahttá ge Deanučázádaga ruoššaluosa hálddašeami eará Nuorta-Finnmárkku jogaid hálddašemiin sihke Várjjatvuonas ja jogain mat leat dan birra.

Moai jerre dán čállosis mo ruoššaluossa beasai leavvat Detnui seammás go eará luossajogain davvin bissehedje báikkiolbmot ruoššaluosa boahtimis sin jogaide? Čájehan dihtii mo báikkiolbmot besse ieža bissehit ja bivdit ruoššaluosaid, de válde ovdamearkkaid Ánnejogas Nuorta-Finnmárkkus. Letne jearahallan Ánnejoga bivdo- ja guolástansearvvi jođiheaddji, ja muđui iskan ruoššaluosa hálddašeami oppalaččat. Dasto letne iskan reivviid mas čálašit ruoššaluosa hálddašeami birra Deanus gaskkal DG, Birasdirektoráhtta ja Dálkkádat- ja birasdepartemeantta. DG ásahuvvui ge jagi 2011 justa dainna ulbmilin ahte guolle- ja bivdohálddašeapmi Deanu čázádagas dahkko báikkálaččat[2], ja galgá sihkkarastit Deanu guollemáddodaga mii dahká vuođu ássamii ja sámi kultuvrii.

1 Deanučázádaga Guolástanhálddahusa reivve Dálkkádat- ja birasdepartementii, 3.9.2021

2 Forskrift 04.02.2011 nr. 119 om lokal forvaltning av fisk og fisket i Tanavassdraget, Finnmark (Tanaforskriften, § 6 ja 2).

LUOSSA MII II LEAT BURES BOAHTIN DETNUI JA EARÁ LUOSSAJOGAIDE DAVVIN

Ruoššaluossa lea vuolgán Jaskesábis ja biddjon Davveoarjji Ruoššajogaide jagiid 1950–2000 gaskka, ja dat oidnui vuosttas geardde Ruošša ja Norgga jogain sullii jagi 1960[3]. Dát luossa goargŋu jogaide leaskalogu jagiid, muhto sáhttá maiddái oidnot bárralogu jagiid. Jagi 2017 lassánii ruoššaluosa lohku jogain miehtá Norgga rittu, ja eanemusat dain bohte Finnmárkui[4]. Deanu čázádahkii bohte birrasii 50.000 ruoššaluosa jagi 2021[5]. Ruoššaluossa lea amas guolli deanus ja eará jogain, ja dat sáhttá čuohcat guliide mat lunddolaččat gullet dohko[6].

Tromssa ja Finnmárkku Stáhtahálddašeaddji dagai iskkademiid 2020, mat čájehit ahte Finnmárkku ja Tromssa jogain gávdnojedje eanet ruoššaluossaveajehat go maid gávdne jagi 2018, ja rabai eananoamasteaddjiide ja guolástanservviide vejolašvuođaid geavahit ieš-guđetlágan bivdosiid jávkadan dihtii guoli nu árrat go vejolaš[7].

Ruoššaluossa boahtin lea leamaš dovddus áššin DG:i. DG lea iežas mandáhtta mielde viggan ráhkkanit dasa, ja plánet eastadandoaimmaid buori áiggis. Dán čájeha reivvestallan gaskkal DG, birasdirektoráhta ja birasdepartemeantta jagi 2021. Reivvet čájehit ahte ii leat leamaš ovttaoaivilvuohta sin gaskkas. DG ozai lobi juo jagi 2019 bivdit ruoššaluosa, muhto Birasdirektoráhta hilggui álggus ohcamuša dainna čilgehusain ahte sii ballet ahte firpmiide čáknjet maiddái eamiluosat, guvžžát ja vallasat. Maŋŋá go DG váidalii ášši, de mieđai Birasdirektoráhta ráddjejuvvon bivdui, muhto dalle lei menddo maŋŋit, go gođđan lei nohkamin[8]. Birasdirektoráhta attii lobi DG:i cegget 6 smávva buođu 23.6.–9.8.2021 áigodagas vuolle Detnui [9]. Dasa lassin besse geavahit gehppes golgadagaid Buolbmátsullos gitta Deanunjálbmái. Oktiibuot goddojedje 2500 ruoššaluosa Deanus 2021 geasi[10].

Birasdirektoráhta lea maid bidjan fuomášumi ruoššalussii, go lea bivdán NINA[11] guorahallat ruoššaluosa dili oppalaččat. NINA lea ovttas Tromssa ja Finnmárkku Stáhtahálddašeddjiin ráhkadan doaibmaplánaevttohusa Birasdirektoráhtii[12]. Doaibmaplána evttohusas daddjo ahte ruoššaluossa beassá dađistaga

3 Mo ja earát 2021.
4 Mo ja earát 2021.
5 DG reivve Stáhtaráđđái Espen Barth Eide, 14.10.2021.
6 Mo ja earát 2021.
7 Statsforvalteren i Troms og Finnmark (2021).
8 DG reivve Stáhtaráđđái Espen Barth Eide, 14.10.2021.
9 Deanučázádaga Guolástanhálddahus: Fiske etter pukkellaks i gang, 26.6.2021.
10 DG reivve Stáhtaráđđái Espen Barth Eide, 14.10.2021.
11 Norsk Institutt for Naturforskning.
12 Mo ja earát, 2021.

leavvat viidát, jus eai biddjojuvvo doaimmat unnidan dihtii gođđama. Luossajogas mas gal lea geavahan máŋggalágan vugiid bivdit ja bissehit ruoššaluosa lea Ánnejohka Nuorta Finnmárkkus.

Go 2021 luossajahki lei vássán, de DG celkkii eahpeluohttevašvuođa Stáhta ruoššaluosa hálddašeami ektui Deanučázádagas. DG lea dáhtton dahkat guorahallama mo hálddašeapmi lea doaibman, ja gáibida ahte báikkálaš hálddašeapmi sihkkarastojuvvo[13]. Sii bivdet Stuorradikki guorahallat manne Dálkkádat- ja birasdepartemeanta ovttas Birasdirektoráhtain lea doaimmahan hálddašeami mii lea njulgestaga diktán ruoššaluosa leavvat Detnui. DG mielas lea áddetmeahttun manne eiseválddit eai leat ráhkadan bivdoplána, eai 2019 eaige 2021. Eai Suoma ministeriijas ge leat makkárge konkrehta doaibmaplánat ruoššaluosa eastadeapmái, muhto lea ráhkkaneamen dasa ahte guovtti jagi geahčen fas vurdojuvvo ruoššaluosa boahtit[14].

ÁNNEJOGAS BIVDÁN JA BISSEHAN RUOŠŠALUOSAID BOAHTIMIS

Ánnejohka Nuorta-Finnmárkkus, lea sullii 50 kilomehter guhkkosaš luossajohka, mii lea unna jogaš go buohtastahttá Deanu čázádagain. Unna luossajogaža lea dieđusge álkibut hálddašit go galgá bissehit ruoššaluosa boahtimis johkii. Ánnejoga bivdiid- ja guolástansearvi (ÁBG) gii hálddaša[15] joga lea juo jagi 2019 bivdigoahtán ruoššaluosa, nu muitala searvvi jođiheaddji Willy Pedersen. Dalle sii geahččaladde bivdit ruoššaguoli iešguđetlágan firpmiiguin, ja gávnnahedje loahpas makkár fierpmit heivejit buoremusat bivdit ruoššaluosaid ja seammás hehttet ahte eamiluossa goddo. Geasi 2021 lei ruoššaluossa hui garrasit laskan 2019 ektui. ÁBG stivrra dadjá 2021 bivdoárvvoštallamis ahte ledje vuordán ollu ruoššaluosaid goargŋut johkii, muhto eai vuordán nu ollu go dat mat bohte 2021 geasi[16]. Sii ledje rehkenastán 5-6000 ruoššaluosa boahtit, muhto go geassi lei nohkan, de oidne ahte 15-20000 ruoššaluosa geahččaledje beassat johkii. Áigodagas 3.7.–15.8.2021 lei ÁBG geavahan 2377 diimmu eaktodáhtolaš bargui ruoššaluosa bivdui Ánnejogas. Dasa lea geavahuvvon fierbmi ja hoavva dahje guollegillár/guolleträhppa. ÁBG miellahtuid stuorra

13 DG reivve Stáhtaráđđái Espen Barth Eide, 14.10.2021.

14 Tammela, Yle Sápmi, 16.9.2021.

15 Ánnejogas lea earálágan hálddašeapmi go Deanu čázádagas. Doppe lea báikkálaš bivdiid- ja guolástansearvi mii hálddaša joga go sis lea logi jagi ain hávális láigohanšiehtadus Fefo:n. Finnmárkolága § 26 vuođul, sáhttá searvi ohcat lobi Finnmárkkuopmodagas hálddašit dihto anadroma čázadaga mearriduvvon áigái. Dat gii láigoha oažžu dán šiehtadusa vuođul ovddasvástádusa hálddašit čázádaga.

16 Vestre Jakobselv Jeger – og fiskeforening: Styrets sesongevaluering 2021.

áŋgiruššan čájeha Ánnejoga mávssolašvuođa sihke báikkálaš olbmuide ja turisttaide, cealká stivrra 2021 bivdoárvvoštallamis.

Ánnejogas lea leamaš muđuige bearráigeahččobivdu maid leat dahkan NINA ovddas. Dalle leat sii buokčalan ja ohcan biebmoguliid. Sii leat bivdán gaskal 30–50 guoli, registreren daid ja váldán čuopmaiskosiid, muitala Willy Pedersen. Dát čájeha ahte Ánnejoga báikkiolbmuin lea buorre gulahallan ja ovttasbargu dutkanásahusain, mii lea mávssolaš go ođđa hástalusat bohtet, nu go ruoššaluossaleavvan mii lei 2021 geasi.

ÁBG cealká ahte lea dehálaš ain háhkat gelbbolašvuođa ruoššaluosa hárrái, mii lea ođđa guollešládja, nu ahte sii sáhttet hálddašit joga bures maiddái boahteáiggis. Go Ánnejogas besse báikkiolbmot ieža geahččaladdat makkár ruoššaluossabivdosat leat buoremusat, de Deanus hehttii Birasdirektoráhtta DG ja eará báikkiolbmuid bivdimis ja háhkamis mávssolaš dieđu ja máhtu ruoššaluosa birra.

RUOŠŠALUOSSABIVDU II ČAĐAHUVVON NUGO BÁIKKÁLAŠ HÁLDDAŠEADDJIT LIVČČE SÁVVAN

Mii lea dasto duogáš dán guovttelágan hálddašeapmái Deanus ja Ánnejogas? Biras- ja dálkkádatdepartemeanta cealká reivvestis DG:i[17] ahte sivva dasa go Deanučázádaga ruoššaluossahálddašeapmi meannuduvvo eará láhkai go luossajogaid muđui Nuorta-Finnmárkkus, lea go Deanu čázádat lea rádjajohka. Guokte iešguđetlágan stáhtalaš stivrejumi galgaba gulahallat gaskaneaskka. Deanočázádagas lea maiddái eará viidodat, sihke go lea sáhka areálas, luossamáddodagas, iešguđet olbmuid beroštumiin Deanus, ja dasto maiddái ekonomiijas. Deatnu mii lea okta dain stuorámus luossajogain Eurohpás geasuha ollu turisttaid. Seammás lea doppe árbevirolaš bivdu, mii ii oro soahpamin ovttas turistabivdduin. Sámis dattetge ii leat Deatnu goassege adnon rádjadeatnun. Báikkiolbmot leat agibeaivvi goappaš bealde Deanu hálddašan sihke deanuluosa, birrasa, ja luossabivddu,

17 Dálkkádat- ja birasdepartemeantta reivve DG:i, 21.9.2021.

iežaset árbevirolaš máhtuid vuođul. Dan čuoččuhusa lea álki duođaštit, go luossanálli lea leamaš suvdil ovdal go stáhtat hálddašišgohte Deanu.

Dálkkádat- ja birasdepartemeanta cealká reivvestis 25.8.2021 DG advokáhtafitnodahkii[18] ahte sii eai lihkostuvvan ásahit ovttasbarggu Suoma eiseválddiiguin bivdit eret ruoššaluosa Deanus 2021 geasi. Baicce oačču NINA, Norgga bealde lobi bivdit 100 ruoššaluosa, maid Luondduriggodatguovddáš (Luke), Suoma bealde galggai radiomerket[19]. DG lea fuolastuvvan dasa go addui NINA:i lohpi bivdit ja luoitit fas čáhcái ruoššaluosa mii merkejuvvui. DG čujuha njuolggadusaide gos daddjo ahte ruoššaluossa ii galgga luitojuvvot šat detnui maŋŋá go lea bivdojuvvon. Birasdirektoráhtta ii ge lean ovdagihtii gulahallan DG:n ahte dutkanbargu dahkkojuvvo.

Birasdirektoráhtta mieđiha ahte DG lea duvdán ruoššaluosa bivdoplánema ovddos guvlui, vaikke loahpalaš mearrádusváldi lea Birasdirektoráhtas ja Dálkkádat- ja birasdepartemeanttas. Reivves maid duođaštit ahte DG lea ožžon ruoššaluosa bivdinlobi belohahkii dohkkehuvvot. Dákkár passiiva hálddašeapmi ii soaba nu bures oktii Suoma- ja Norgga luossabivdošiehtadusain, mas lea ulbmil doarjut suvdilis hálddašeami Deanus[20]. Deanu šiehtadusa artihkal 15, 1. dadjá ahte Norga ja Suopma galgaba bidjat johtui dárbbašlaš doaimmaid suodjalan dihtii guollemáddodagaid vieris guollešlájaid vuostá. Artihkal 16 šiehtadusas dadjá maiddái ahte go nuoskkideapmi dahje eará birasváikkuhusat uhkidit luossamáddodaga Deanus, de galget ovddasvástideaddji eiseválddit okto dahje ovttas bidjat dárbbašlaš doaimmaid johtui eastadan dihtii ja geahpidan dihtii vahága. Dien guovtti artihkkala vuođul lea čielggas ahte goappaš riikkat leaba iežaska geatnegahttán bidjat doaimmaid johtui eastadit ruoššaluosa boahtimis Detnui. Sihke dát šiehtadus, guoskevaš láhkaásahus, ja Norgga beale luondduvalljivuođaláhka deattuhit ahte báikkálaš máhttu galgá leat dehálaš oassin máhttovuođus hálddašettiin, nu mo maiddái máŋga riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat deattuhit. Dattetge ii leat DG, eai ge báikkiolbmot vuohttán ahte sin máhttu lea vuhtiiváldojuvvon.

BÁIKKÁLAŠ MÁHTTU BIDDJON VUOĐĐUN ÁNNEJOGAS MUHTO II DEANUS

DG lea lága ja láhkaásahusa bokte ožžon stuorrá ovddasvástádusa Deanuluosa guoddevaččat hálddašit, muhto čájehuvvo ruoššaluosa hálddašeamis ahte DG:a váldi ii vástit dán ovddasvástádussii.

Reivvestallamis 2021 geasi DG, Birasdirektoráhtta, Dálkkádat- ja birasdepartemeantta ja DG advokáhtafitno-

18 Dálkkádat- ja birasdepartemeantta reivve Advokáhtafitnodahkii Haavind AS, 25.8.2021.

19 Birasdirektoráhtta reivve Dálkkádat ja birasdepartementii, 30.6.2021.

20 Avtale mellom Norge og Finland om fisket i Tanavassdraget - Lovdata.

daga gaskkas, oidno ahte ii leat ovttaoaivilvuohta mo ruoššaluossa Deanus livčči galgan hálddašuvvot. Go buohtastahttá dán gulahallama gulahallamiin gaskal Ánnejoga báikkálaš hálddašeami ja stáhtalaš eiseválddiid, de leat mearkkašahtti erohusat. Sáhttá jearrat ahte lea go guhkes gaska DG ja Birasdirektoráhtta, mii dagaha gulahallama váttisin? Direktoráhtta, geainna DG ferte gulahallat, lea Troandimis. Tromssa ja Finnmárkku stáhtahálddašeaddji, geainna ABG gulahallá, lea ges Čáhcesullos, dušše guokte miilla eret Ánnejogas. Reivvestallamis vuhtto gal ahte ii leat dušše geográfalaš gaska mii dagaha váttisvuođaid gulahallamii. Vuhtto maiddái váilevaš luohttevašvuohta stivrenorgánaid gaskkas.

Dálkkádat- ja birasdepartemeanta ja Birasdirektoráhta ákkastallaba ahte sivvan dasa go ii leat addojuvvon doarvái lohpi bivdit ruoššaluosa, lea daningo eiseválddit leat vuosttažettiin geahččalan gáhttet eamiluosa goddomis. Ánnejoga bivdiid ja guolástansearvvi jođiheaddji gal lohká vejolaš bivdit ruoššaluosa firpmiiguin ja seammás gáhttet eamiluosa. Sii leat geavahan asehis fierbmeárppu ja eamiluossa manná álkit dan čađa. Ánnejogas leat vuos buokčalan ovdal go leat mearridan gosa firpmiid bidjet. Sii eai leat bidjan firpmiid savvoniidda gos lea ollu Atlánta luossa. Sii leat oahppan luosas alcces, ja čoavdda lea leamaš áddet mo luossa láhtte. Báikkálaš máhttu lea leamaš vuođđun go Ánnejogas lea hálddašan ruoššaluosa sihke 2019 ja 2021. Doppe leat lihkostuvvan go lea leamaš luohttevašvuohta ja buorre gulahallan.

DG imaštallá ge makkár fágalaš vuođđu Birasdirektoráhtas lea biehttalit bivdimis ruoššaluosa go ballu lea ahte seammás goddo eamiluossa[21]. Báikkálaš vásáhusaid mielde, de lea unnán vejolašvuohta ahte eamiluosat seahkanit ovttas ruoššaluosaiguin eai Deanus eaige eará luossajogain gos sihke 2019 ja 2021 leat garrasit bivdán. Reivečálašeamis DG ja Birasdirektoráhta gaskkas ja njálmmálaš dieđuid vuođul DG stivrraáirasiin, ii boađe ovdan ahte Birasdirektoráhta lea geavahan báikkiolbmuid máhtu go lea árvvoštallan mo ruoššaluosa berrešii hálddašit Deanus. DG čállá ge reivvestis Dálkkádat- ja birasdepartementii[22] ahte dan rájes go DG ceggejuvvui, 11 jagi áigi, de lea báikkálaš hálddašeapmi mealgat unnon ja lea dál heajut go eará luossajogain Finnmárkkus. Sii leat 2021 geasi šaddan ánuhit bissehit vieris guollešlája leavvamis Detnui, muhto das lea leamaš unnán ávki. Dasa lassin ballá direktoráhtta ahte Deanus goddet báikkiolbmot maiddái eamiluosa.

Ruoššaluossa lea čuvgen luossahálddašeami Deanus, ja čájehan ahte lea váttis hálddašit Deanu otná vuogi mielde go roasut čuožžilit. Dákkár dilis lea gulahallan ja luohttámuš gaskkal mearrideaddji eiseválddiid ja báikkiolbmuid eaktun hálddašeami lihkostuvvamis, nu mo dilli lei Ánnejogas, gos bures lihkostuvve hálddašemiin. Árbevirolaš- ja báikkálaš máhttu ja báikkiolbmuid áŋgiruššan boahtá ávkin go vieris guolli bahkke jogaide. Deanus vigge árbevirolaš máhtu váldit atnui, muhto gildojuvvojedje . Ánnejogas fas lei nuppe láhkai go sii besse geavahit iežaset báikkálaš máhtu bissehan dihtii ruoššaluosa leavvamis sin johkii. Lea váttis eará láhkai dulkot direktoráhtta ja departemeantta, go ahte lea eahpeluohttámuš sihke Deanu báikkiolbmuide ja sin hálddašanorgánii, ja nu maiddái árbevirolaš máhttui.

Formálalačča t lea Deanučázádaga báikkiolbmuid iešmearrideapmi, hálddašeapmi ja árbevirolaš máhttu oallemuddui dovddastuvvon ja dohkkehuvvon stáhtaid beales. Dattetge ii boađe dát ovdan duohta eallimis.

21 DG reivve Stáhtaráđđái Espen Barth Eide, 14.10.2021.

22 DG reivve Dálkkádat- ja birasdepartementii, 3.9.2021.

Gáldut:

Avtale mellom Norge og Finland om fisket i Tanavassdraget (2016). https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/2016-09-30-16

Birasdirektoráhta (2021, 30.6.). *Klage – dispensasjoner og tillatelse til fiskeundersøkelser i Tanavassdraget – oversending for videre behandling.* Reive Dálkkádat- ja birasdepartementii.

Dálkkádat- ja birasdepartemeanta (2021, 21.9.). *Svar på henvendelse om forvaltningen av pukkellaks i Tanaelva.* Reive Deanučázádaga Guolástanhálddahus/Tanavassdragets Fiskeforvaltning.

Dálkkádat- ja birasdepartemeanta (2021, 25.8.). *Svar på henvendelse vedrørende pukkellaks og fiskeforskrifter for Tanavassdraget.* Reive Advokáhtafitnodahkii Havind AS.

Deanučázádaga Guolástanhálddahus/Tanavassdragets Fiskeforvaltning (2021, 3.9.). *Vedr. Deres svar til forvaltningen av pukkellaks med fiskeforskrifter for Tanavassdraget.* Reivve Dálkkádat- ja birasdepartementii.

Deanučázádaga Guolástanhálddahus/Tanavassdragets Fiskeforvaltning (2021, 14.10.). *Mistillit til statens forvaltning av pukkellaks i Tanavassdraget – Nødvendig med gransking av lakseforvaltningen, og sikring av lokal forvaltning av vassdraget.* Reive Stáhtaráđđái Espen Barth Eide.

Deanučázádaga Guolástanhálddahus/Tanavassdragets Fiskeforvaltning (2021, 25.6.). *Fiske etter pukkellaks i gang.* Tanavassdragets Fiskeforvaltning | Fiske etter pukkellaks i gang (tanafisk.no)

Forskrift om lokal forvaltning av fisk og fiske i Tanavassdraget, Finnmark (2011, 4.2).

Mo, Tor Atle & Berntsen, Henrik Hårdensson & Frøiland, Eirik & Thorstad, Eva B. & Hindar, Kjetil & Sandlund, Odd Terje (2021). *Forslag til handlingsplan mot pukkellaks.* Miljødirektoratet.

Statsforvalteren i Troms og Finnmark (2021, 1.6.) *Rekordmange pukkellaks på vei – skal bekjempes med «alle midler».* Rekordmange pukkellaks på vei – skal bekjempes med «alle midler» | Statsforvalteren i Troms og Finnmark

Vestre Jakobselv Jeger- og fiskeforening (2021). *Styrets sesongevaluering 2021.*

Yle Sápmi (2021, 16.9.) *Suopma ráhkkana ruoššaluosaid čuovvovaš bárrui – eana- ja meahccedoalloministeriija Hakaste: "Dákkár dili ii oktage hálit".* https://yle.fi/sapmi/3-12102071

Anders Sunna dáidda, buollán boahtteáigi.

HARALD GASKI

Álgoálbmotdáidagis loktanan árvu oarjemáilmmes ge

Dán jagáš Venezia biennales lea namma ”The Milk of Dreams” – *Nieguid mielki*. Namma lea váldon surrealisttalaš dáiddára Leonora Carrington mánáidgirjjis, mas son magihkalaš vuogi mielde ilmmaha vaikko makkárge hámagiid, ja mas eallin govahallojuvvo iešguđetge prismmaid bokte máŋggašlájat metamorfosan sihke rupmašiid ja olbmuid guovdu. Čájáhusa namma geažida mo čájáhus ovddida dáidaga fantasiija beali symbolalaš dulkomiid bokte. Badjel 200 dáiddára measta 60 riikkas leat oktiibuot ovddastuvvan čájáhusas, mas leat guovddáš fáddán surrealisma ja niehkomáilmmit iešguđetge hámis, ja mo mii olmmoščeardan gullat oktii ja gullat eatnamii. Sullii 90 % dáiddáriin geat leat ovddastuvvan 59. Venezia biennale váldočájáhusas leat nissonolbmot. Váldočájáhus lea juhkkojuvvon guovtti báikái, nubbi lea Giardini párkkas ja nubbi ovddeš fanashuksehusas ja -divohagas man namma lea Arsenale. Dán jagi váldokuráhtorin leamaš italialaš nisu *Cecilia Alemani*.

Rialto šaldi lea hui dovddus šaldi mii rasttida Canal Grande. Dát govva lea váldon beakkán šaldi alde.

Sámi paviljonga dán vuoru. Beassi duohkái čihkkon stáhtaid namat.

Davviriikkaid paviljoŋga mii láve molsašuvvat Ruoŧa, Norgga ja Suoma gaskkas lea dán jagi dahkkon sámi paviljoŋgan, mas leat ovddastuvvon golbma sámi dáiddára *Máret Ánne Sara, Pauliina Feodoroff* ja *Anders Sunna.* Alemani lei ieš válljen guokte sámi dáiddára váldočájáhussii, namalassii *Britta Marakatt-Labba* ja *Aage Gaup*. Sudno dáidagat leat Arsenale oasis. Eanáš Britta bargguin leat ođđa sákkastagat 2021 rájes.

Sámi paviljoŋga lea ožžon hui stuorra fuomášumi riikkaidgaskasaš mediain, ja lea dan láhkai lihkostuvvan bures dahkat sámi dáidaga eanet dovddusin máilmmes, nu mo Office of Contemporary Art Norway (OCA) ulbmil leamaš maŋimuš jagiid *Katya Garcia-Antón* jođiheami vuolde. Sámi dáidda lei maiddá hui oainnusin ovddit Dokumeanta 14 čájáhusas Kasselis Duiskkas ja Athenas Hellasis 2017:s. Dokumeanta 14 čájáhusas lei hui olu suokkardeaddji ja dokumentára dáidda ovddastuvvon, muhto dán jagáš biennale lea Cecilia Alemani kurateremis mealgadii máhccan dáidaga gažadeaddji ja symbolalaš mearkkašupmái. Lea somá registreret ahte álgoálbmotdáidda lea ožžon mearkkašahtti saji dán jagáš biennales, mii muđui ge deattuha olbmuid ja min eallima čanastumiid eatnamii. Čájáhusas leat máŋggalágan dáiddahámit ovddastuvvan, maid gaskkas tekstiiiladáidda dáidá leat ožžon eanet fuomášumi go ovdal.

Sámi paviljoŋgas leat muhtunláhkai golbma oasi, go juohke dáiddáris lea iežas oassi čájáhuslanjas. *Anders Sunna* hui politihkalaš dáidda iežas bearraša dáistalemiid birra maŋimuš vihttalot jagi ruoŧa eiseválddiid vuostá vuoigatvuođaid alde beassat joatkit bearraša boazodoalu, lea eanemus čalbmáičuohcci sihke stuorrodaga ja ivdnás govvageavaheami geažil. Sunna lea govvadáidaga lassin čohkken buot lágasteamidokumeantašuvnna sierra máhpaide, man QR-koda lea liibmejuvvon dokumeanttaid girje"sealgái", nu ahte sáhttá dan vehkiin gávdnat áššái guoski dokumeanttaid neahtas. Govat leat juhkkojuvvon logematjagiid áigodagaide mat čájehit ja duođaštit mii lea dáhpáhuvvan maŋimuš vihttalot jagi. Maŋimuš govva lea boldojuvvon materiála mas báhcán muorat ja govvareasttat čájáhusa láhtis guđđet dulkojumi geahčči háldui, nu mo jo dáidda muđui ge dahká.

Juohke dáiddáris leamaš sámi gudnivuoras ráđđeaddin ja bagadallin, de Anders Sunnas lei *Ánde Somby,* Máret Ánne Sáras lei *Gáren-Áhkku / Káren E. M. Utsi,* ja hájaid dahkamis son ovttasbarggai *Nadjib Achaibou* ja *Oswaldo Maciá:n*. Pauliina Feodoroffa Elder gis lei *Asta M. Balto.*

Anders Sunna dokumeanttat

Timimie Märak ovdanbuktimin iežas poesia Sámi paviljoŋgga rahpanbeaivvi. Diktalohkan lei performánsa mii gullá Spoken words šaŋŋerii.

Dáiddainstallašuvnnaidisguin *Máret Ánne Sárá* muhtunláhkai joatká árbevieru atnit ávkki buot osiin bohccos dáidagis ge, dego muđui árgabeai-eallimis boazosámit dahket. Dán vuoro lea čovjjiid válljen alcces materiálan. Daid lea goikadan, ja goikadanproseassas leat dain šaddan hámit ja ilmmahagat mat jorret dáiddan go daid montere dáiddačájáhussii. Muhtunráje lea gorron čovjjiid ja čoavjeosiid oktii vai fidne daidda daid hámiid maid lea hálidan. Muđui han Máret Ánne lea erenoamáš dovddus "Pile o' Sápmi" ja "Pile o' Sápmi Supreme" bohccooaive dáiddabargguidis ovddas, mas dat ovddit lei bardojuvvon sis-Finnmárkku diggeviesu olggobeallái dalle go su vielja ášši doppe giehtadallui, ja manjit lea ostojuvvon Norgga našunálamusea ođđa bistevaš čájáhussii.

Nubbi eará Sárá dáiddabargguin Venezias, "Ále suova sielu sáiget", lea heaŋgájeaddji skulptuvrra mii jorrá njozet, ja mas leat siskkimušas preparerejuvvon jápmán ruksesmiesit maid boraspiret leat goddán. Daid birra lea dahkkon gierdu goike soahkeovssiiguin, jeaggeulluiguin ja gámasuinniiguin. Gova čilgehusteavsttas daddjo ahte dat ovddasta jápmima ja riegádahttima, balu ja doaivaga. Máret Án-

ne dagai skulptuvrra dan áigge go lei vuordimin iežas vuosttasriegádan máná, smiehtadettiin sámi mánáid ja nuoraid boahtteáiggi. Skulptuvra muitala morraša birra juohke goddojuvvon ja massojuvvon miesi ovdii masa sisabahkkejeaddji fámut leat sivalaččat, seammás go dan doaivva-bealli illuda riegádahttima ja riegádeami ovddas mii lohpida boahtteáiggi sihke bohccuide ja olbmuide. Máret Ánne Sára bargguin boahtá čielgasit ovdan sápmelačča ja bohcco lagasvuohta ja mo min buohkaid boahtteáigi lea čadnon luonddu seailumii.

"Du-ššan-Ahtanu-ššan" heaŋgájeaddji, balvva-sullasaš installašuvnnat leat dahkkon suonaiguin ja daidda lea biddjon hájat mat nuppe beales muittuhit olbmuid ja eallíid ballán hája go dovdet streassa ja eahpesihkarvuođa, ja nuppe beales gis geasuheaddji hájaid mat váfistit boahtteáiggi šaddama.

Tuscarora čerdii gullevaš, Jolene Richard, gii lea dáiddahistorjjá professor beakkán Cornell universitehtas USAS:s ja gean oktan fágasuorgin lea álgoálbmotdáidda, dajai *New York Times* áviisii cuoŋománu 17. b. Sámi paviljoŋgga hárrái ahte

← Máret Ánne Sárá dáidda:
- Čoavjjis dahkkon dáidda
- Suotnadáidda
- Ále divtte sielu sáiget

dat rahpá ođđa vejolašvuođa mo áddet ja geavahit našuvnna doahpaga (“it makes space for a different notion of nation”). Mearrádus časkit oktii dan golmma riikka paviljoŋgga sámi čájáhusbáikin dohkkeha ahte Sápmi lea našuvdna mii rastida riikkarájáid. Mun liikojin erenoamážit dajaldahkii “a new notion of nation”.

Pauliina Feodoroff dáiddabargu “Matriarchy” lea performánsa golmma oasis, “Vuosttas oktavuohta” [First Contact], “Čuorvungáhpi [Auction], ja “Matriarkáhta” [Matriarchy]. Video-installašuvnnat leat oidnosis ja johtimin olles áiggi lanjas, muhto su teahter-performánsa man dahká (oktiibuot čieža geardde) ovttas dievva earáiguin lea dat mii duođaid deaivá sielu ja váimmu, ja máŋgga láhkai dievasmahttá ja dahká sámi paviljongga ollisin. Sunna ja Sárá barggut leaba dego goappat ge bealde stuorra lanjas, ja go Feodoroffa performánsa deavdá olles lanja ja vel paviljongga olggobeali ge váldá atnui, de geahčči fuomáša man vuohkkasit ieš-guđetge dáiddabarggut dego háleštit ovttas, gullet oktii ja giehtadallet sullalágan fáttáid. Performánsa deavdá guoros saji ja addá eallima olles latnji. Latnja ealáska dego luondu giđđageasi. Paviljongga symbolalaš diehtu geahččiide lea ge luondu ja luonddugáhppálagat, masa sápmelaččat gullet ovttadássásažžan eará ealibiiguin, muoraiguin, lasttaiguin ja vuoiŋŋanasain. Luonddus lea heagga, ja mii fertet dan várjalit. Dát diehtu lea muđui olles Biennale muittuhus galledeaddjiide, ahte mii leat bilideamen min iežamet eallinvejolašvuođaid dainna vugiin mo mii láhttet eatnamiin. Ja dieđusge dálá dilli čuohcá erenoamáš garrasit daid álgoálbmogiidda geat ain ellet luondduin ovttas ja heivehit iežaset eallinvugiid dasa maid luondu gierdá.

← **Norgga drotnet** rahpamin sámi paviljongga.

↖ **Pauliina Feodoroff** ja **Máret Ánne Sárá.**

↑ **abakwaad** ("goalki riđu maŋŋá") leat álgoálbmot-doalut mat leat lágiduvvon ovttasbargun stuorra riikkaidgaskasaš dáiddačájáhusain. Jurdda lea ahte álgoálbmotdáiddárat, dutkit ja kulturberošteaddjit galget ráfis bállet čilget iežaset áššiid almmá ahte stuorraservodagaid ovddasteaddjit besset oppa jearrat gažaldagaid ge. Lea sin vuorru guldalit ja oahppat. Govas lea abakwaad vuođđudeaddji ja máŋggajagi jođiheaddji Wanda Nanibush gitta gurut bealde. Dobbelis oidno sámi dáiddár Matti Aikio.

↗ **abakwaad**-doalut ledje Venezia biennale álgogeahčen. Dat lágiduvvojedje áibbas eará sajis go ieš biennale.Sámi dáiddárat ja dutkit ledje mielde máŋgga abakwaad panelas. Dán govas golbma abakwaad panelistta (njealját oasseváldi ja moderáhtor lei govvideaddji), Gunvor Guttorm, aqui Thami ja Hannah Priestly.

→ Italiálaččat liikojit hábmet gilvvagárddiid vai leat dego dáiddabarggut. Sápmelažžii dat gal muittuhit trimmejuvvon luonddu eanet go meahci.

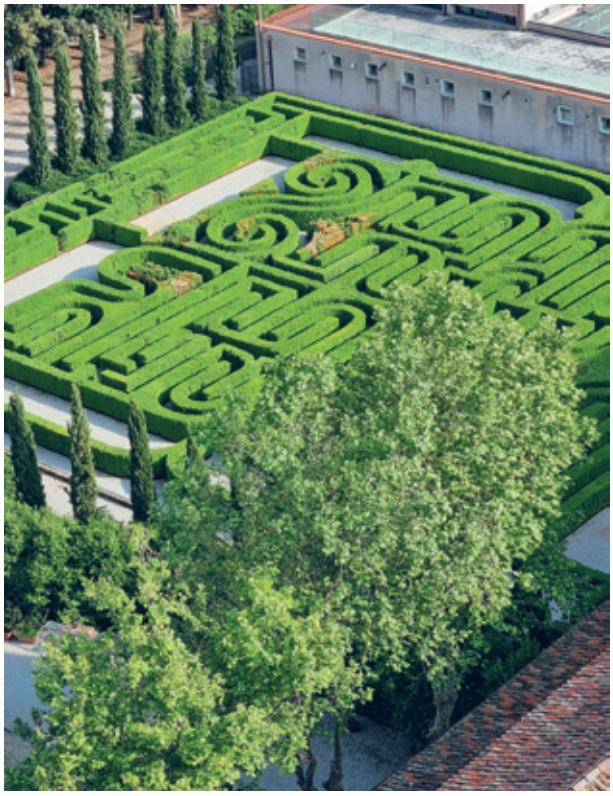

Feodoroffa ovttasbargoguoimmit leat *Terike Haapoja, Birit Haarla, Katja Haarla, Marja Helander, Satu Herrala, Hanna Parry, Outi Pieski, Eséte Eshetu Sutinen, Snowchange Cooperative, Ulyana Yulina, What Form(s) Can an Atonement Take*. Pauliina cealká retoralaččat jearahallamiin; "állet oastte min eatnamiid, oastet min dáidaga dan sadjái." Dainna son oaivvilda ahte omd. majoritehta eiseváldit leat nu ávkkástallan sámi guovlluid luondduriggodagaiguin ahte sii leat bilideamen lunddolaš luonddu oalát, de dan sadjái go oastit eatnamiid industria doaimmaid ja ekonomalaš vuoittu dihtii, de ávžžuhuvvat baicce oastit lobi geahčča t ja návddašit luonddu, ja diktit dan eallit dearvvas vuoiŋŋanassan midjiide buohkaide. Performánsa lea dálkkoduvvoma ja ođasmuhttima birra masa gullá nissonlaš árvvuid váldit ođđasit vuhtii rematrieren-proseassas. Čájálmas lea nu vuohkkasit huksejuvvon ja ovdabuktojuvvon ahte dat duođaid ovddasta luondduolbmuid luonddujierpmi.

↖ **Brasila paviljoŋga** olggobealli stoahká dajaldagain "Sisa nuppi bealji ja olggos nuppi".

↑ **Amerihká paviljoŋga** lei dán jagi várrejuvvon dáiddárii Simone Leigh, gii bácciidisguin guorahallá Black femme doahpaga. Su dáiddabargus "Sovereignty" geavaha stuorra skulptuvrraid main nissongorut lea vuolggasadjin ja guovddážis. Paviljoŋgga olggobealli lea dán jagi gokčojuvvon suoidnetáhkain mii doalvu jurdagiid Afrihká viessohuksendábiide, ja dakko bokte čatná oktavuođa čáhppesolbmuid diaspora dilálašvuhtii ja dovdduide.

Háildan loahpas vel namahit Jápana čájáhusa, man duohken lea Dumb Type-nammasaš artista kollektiiva, mas leat mielde logemat lahtu iešguđet ge ahkejoavkkuin ja duogážiin geat geavahit sihke video, musihka, dánssa ja govaid iežaset dáidagis. Dán jagáš barggus lea namma "2022" čájehan dihtii áigeguovdilvuođa mii guoská sihke servodatlaš áššiide, sosiála mediaide ja 'post-truth' diliide. Lea njealječiegat latnja mas projiserejuvvo teaksta seaidnái seammás go lea jietna mii lohká dan japána gillii. Dihtorteavsttas seainnis leat japánagiela bustávat, mas oasáš ain gaskkohagaid joriha oanehis gaskii eŋgelasgillii. Guovdu lanja lea glássaláhtti man čađa oaidná vuolit geardái. Dasa lassin lea musihkka seaguhuvvon lohkamii, de máŋŋgaláhkai lohkan muittuha dan maid Áillohaš dagai *Beaivi, áhčážan* CDas jo 1990-jagiin, masa seaguhii lassin iežas diktalohkama sihke juigosiid, musihka ja luonddujienaid. Japána čájáhus dagahii olbmo hui kontemplatiivan das beallesevdnjes lanjas guldalettiin giela maid ii ádde, muhto man diehtu orru dakkár maid galggašii áddet. Buorre govva dálá áiggis, mas olbmot galggašedje astat ja máššat eanet guldalit ja uhcit ruodjat.

Muđui mun namahan muhtun eará čájáhusaid govvateavsttain, go doaivvun dan láhkai addit lohkkiide veaháš gova das mii čájehuvvo Venezia biennales 2022, mii lea oaidnimis gitta dán jagi skábmamánu lohppii.

↗ Hui dábálaš oaidnit Venezias ahte heŋgejit biktasiid goikat rastá gáhtaid.

→ Okta ovdamearka Venezia máŋggaduhát baskkes gáhtain.

↑ Eará ásahus mas lei ovttasbargu Sámi paviljoŋgga ja abakwaad gaskkas lei **TBA21-Academy**, man bargobájis **Ocean Space** lágiduvvui kultureahket. Dat álggii beakkán First Nation dáiddáriin Canadas eret, Rebecca Belmore dáiddabargguin mii dahkkui das ja dalle. Moaddelot olbmo ledje mielde gaikkodeamen dievva nylonlágan stoaffa iešguđetge ivnniin nu ahte dat loahpas šattai hui erenoamáš dáiddabargun eatnamis. Maŋŋelis lea Rebecca čohkken rámssuid fas čoahkkái ja áigu daid goarrut oktii ođđa dáiddabargun mii galgá Canadas čájehuvvot dán čavčča.

↗ **Kafea** mii gullá Venezia biennale váldovissui, lea dahkkon muittuhan dihtii dáiddabarggu.

→ Deatnolaš dieđusge ii máššan govvemis restaurantta man namma lea "Tana". **Venezias lea duođaid gávpotoassi man namma lea Tana.** Govas muđui oidnojit Gunvor Guttorm ja Norwegian Crafts ovddasteaddji guovttos geat leamaš mielde almmuheamen Duodji Reader-nammasaš girjji,Tonje Kjellevold ja Hege Henriksen.

EALLIT 1

LIV TONE BOINE JA SUNNA KITTI

EALLIT 1

ISBN: 9788282634755. 36 s.
Haddi kr. 195,-

Mo jietnadaddá gussa? Manin gohčodit elliid njiŋŋelasaid ja varrásiid?
Naba elliid čivggaid?
Daid oahpat dán girjjis.

Eallit lea girjeráidu mas oahpat iešgudelágana elliid namahusaid ja daid jietnadagaid. Dán vuosttas girjjid leat iešguetlágan dálu-ja biepmohaseallit.

Juohke ealli doaba lea čállon go lea ovtta, guovtti dahje eanet elliid birra sáhka vai mánát árrat ohppet mo sánit sodjet. Girjjis leat elliid njiŋŋelasaid, varrásiid ja čivggaid namahusat.

Ságastallan govaid birra ovddida máná giela ja diehtoáŋgirvođa.

ČálliidLágádus
TjaelijBerteme TjällijAlmmudahke
ForfatternesForlag AuthorsPublisher
www.lagadus.org
www.gavpi.org
GÁVPI

JUSSI YLIKOSKI

Čalbmi, čalbmi, vuoktačalbmi

ČALBMI lea okta boarrásamos sátni sámegielas. Buohkat dihtet maid dat mearkkaša ja dasa gávdnojit fuolkesánit sámegielaid fuolkegielain gitta Sibirjjás. Danin go buohkat orrot bures áddemin mii čalbmi lea, sámegiela dutkit, oahpaheaddjit ja oahpahallit eai leat olus gidden fuomášumi dasa ahte ***čalbmi*** lea dattetge ollu eanet go čalmmit maiguin mii oaidnit dán máilmmi. Dán čállosis čalmmustahtán čalbmáičuohcci čaffadis čalmmiid mat dahket sámegiela ***čalmmi*** oalle earáláganin go sulastahtti sánit ránnjágielain.

Rumašlahtut leat álo min fárus. Daid várás gávdnojit sánit juohke gielas, ja dat lávejit seailut gielain hui bures. Go sámegielas gávdnojit ovdamearkka dihte dakkár sánit go *čalbmi*, *giehta*, *juolgi*, *čielgi* ja *oalgi*, de ii leat dárbu luoikkahit ránnjágielain ođđa sániid dego mat *øye*, *hånd*, *arm*, *fot*, *ben*, *rygg* dahje *skulder*. Nuppe dáfus dákkár sániin eai leat álo áibbas seamma mearkkašumit: sámegiela *giehta* lea dárogillii sihke *hånd* ja *arm*, *juolgi* ges juogo *fot* dahje *ben*. Dasgo dakkár sánit eai jur rievdda eai ge luoikkahuvvo, daid bokte sáhttit dávjá oaidnit gielaid fuolkevuođa: Dárogiela sániide gávdnojit fuolkkit ovdamearkka dihte eŋgelasgielas (*eye*, *hand*, *arm*, *foot*, *bone*, *shoulder*), sámegiela sániide ges suomagielas (*silmä*, *käsi*, *jalka*, *olka*, *selkä*).

Rumašlahttonamahusain leat erohusat gielaid gaskka, muhto lea dábálaš ahte dain leat maiddái eará mearkkašumit dahje gávdnojit goallossánit maid vuođđun leat rumašlahttonamahusat, vaikko eat hála makkár ge rumašlahtuid birra. Sámegielas leat sánit dego *goahtebeallji*, *basteoaivi*, *gámanjunni*, *geađgejuolgi*, *joganjálbmi* ja *Vuonnabahta*. Muhtumin sániid mearkkašumit sáhttet gal oalát rievdat, nu ahte ovddit mearkkašupmi jávká ja seailu kánske dušše áibbas eará gielain. Davvisámegiela sátni *čibbi* mearkkaša dan maid dat dábálaččat eanáš guovlluin mearkkaša, muhto boarrásut sátni dasa orru leamaš *buolva*, mas lea dál eará mearkkašupmi (*sohkabuolva*), muhto mii ain gávdno vearbbas *buolvvastit* (čippastit). Ruota beale davvisámegielas *buolva* mearkkaša goit ain maid čippi, ja nie maid eará sámegielain dego mat máttasámegielas (*boelve*). Nuppe dáfus máttasámegielas gávdnat maid sáni *tjidtjie*, mii ii šat mearkkaš rumašlahtu, vaikko ovdal lea dan dahkan. *Tjidtjie* mearkkaša eatni, muhto dat lea historjjálaččat áibbas seamma sátni go davvisámegiela *čižži*, mii orru seailluhan álgoálgosaš mearkkašumi buorebut. Lea dattetge áddehahtti, manin dákkár sánit gullet oktii. Guovddážis lea konkrehta olmmoš konkrehta rumašlahtuiguin, muhto dákkár sánit ožžot maid eanet abstrákta mearkkašumiid ja nie de čippit sáhttet šaddat buolvan ja čiččit ges eadnin, njálbmi šaddá joganjálbmin ja nu ain.

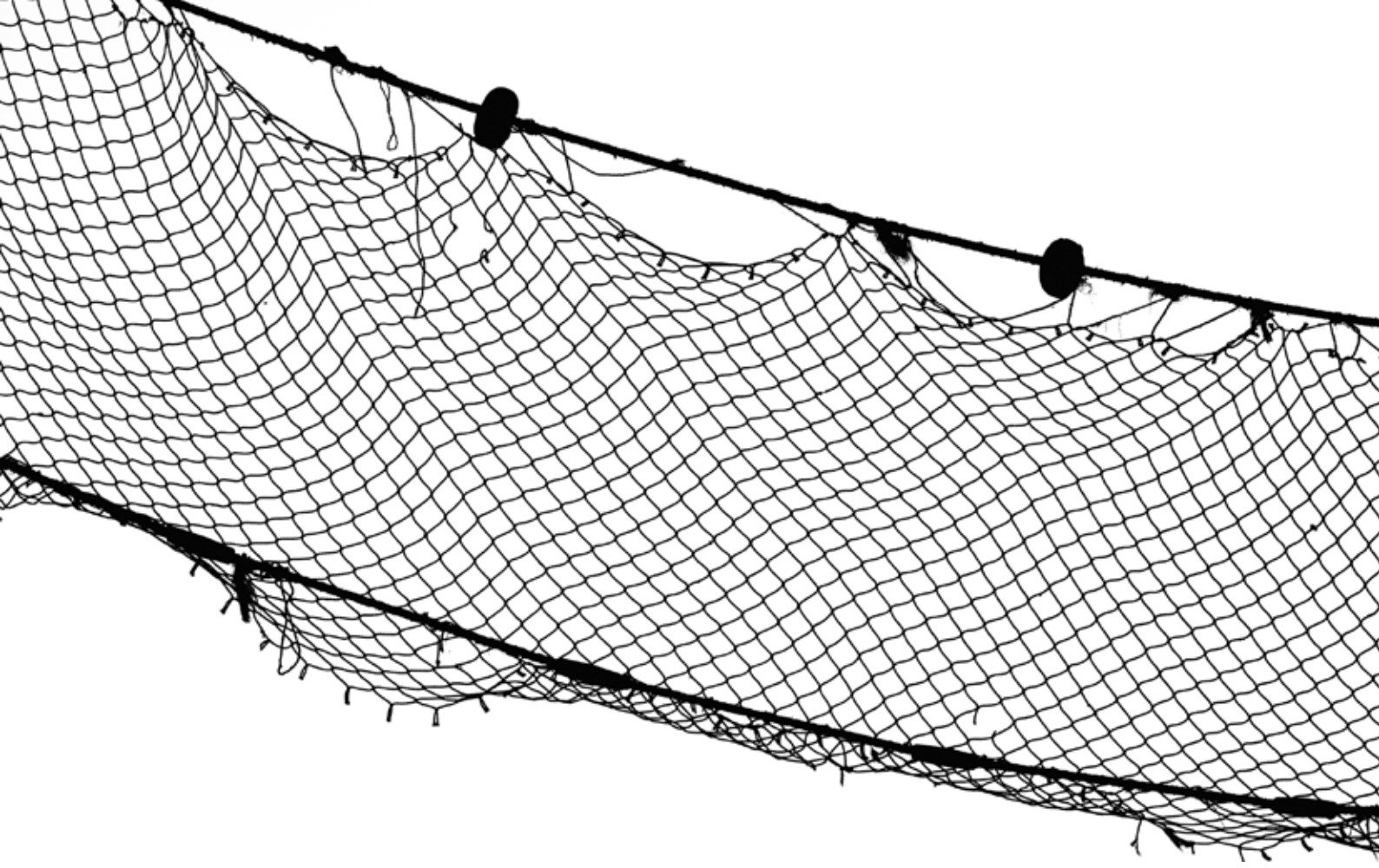

ČALMMIT JA FIERBMEČALMMIT, MUOHTA-ČALMMIT JA VUOKTAČALMMIT

Maiddái sátni *čalbmi* lea ožžon sámegielas máŋga eará doaimma ja mearkkašumi go dušše dan áicanorgána mii vuosttamužžan boahtá millii. Ovdamearkka dihte firpmiin leat čalmmit, main lea oalle unnán oktavuohta min čalmmiiguin. Dat lávejit leat ollu eanet go guokte, ja fierbmečalmmiiguin ii gal oainne maidege, vaikko daid čađa goit dieđus oaidná. (Dieđus maiddái *fierbmi* lea ožžon min áiggis ođđa mearkkašumi seamma láhkai go dárogiela *nett* ja suomagiela *verkko*, masa mii ieža dávjá sorrot.)

Dávjá orru ge leamen nu, ahte *čalbmi* čujuha maiddái man nu lágan ráiggiide, dego *fierbmečalmmiide* ja maiddái *viđječalmmiide*. Dasa laktása maid sátni *šalbmi* mii sakka sulastahttá *čalmmi* muhto orru sierra luoikkahuvvon suomagielas (*silmä*) dan mearkkašumis mii lea sániin dego mat *áibmešalbmi*, *ákšošalbmi* ja *nállošalbmi*. Dattetge máŋgasat geavahit maiddái dákkár mearkkašumis sáni *čalbmi*: *áibmečalbmi*, *ákšočalbmi* ja *nálločalbmi*. Dákko maid lea áddehahtti, ahte sáhka lea čalbmelágan uhca ráiggážiid birra, main lea dego čalmmi hápmi ja maid čađa sáhttá oaidnit dego min iežamet čalmmiiguin. *Mánočalmmi* čađa mii eat gal oainne, muhto sáhttit oaidnit ahte mánu hápmi orru dalle dego čalmmi lágan.

Sámegiela *čalbmi* geavahuvvo dattetge maid máŋgga eará sáni oktavuođas. Sátnegirjjiin ja iešguđetlágan teavsttain sáhttit gávdnat ovdamearkka dihte logiid mielde dákkár čalmmiid: *arvečalbmi*, *bihcečalbmi*, *bivgečalbmi*, *borgačalbmi*, *čáhcečalbmi*, *čuomasčalbmi*, *čuorpmasčalbmi*, *dolgečalbmi*, *gavjačalbmi*, *gollečalbmi*, *gordnečalbmi*, *guolgačalbmi*, *gutnačalbmi*, *hillačalbmi*, *jáffočalbmi*, *jiekŋačalbmi*, *káffečalbmi*, *luomečalbmi*, *meaddđenčalbmi*, *muohtačalbmi*, *muoldačalbmi*, *muorječalbmi*, *nisočalbmi*, *rássečalbmi*, *sáltečalbmi*, *sáttočalbmi*, *siehppačalbmi*, *sitnočalbmi*, *sohkarčalbmi*, *suoidnečalbmi*, *suoldnečalbmi*, *varračalbmi* ja *vuoktačalbmi*.

Mat čalmmiid bat dát leat? Dat guhte lea oahppan sámegiela eatnigiellan soaitá fuobmát vástádusa dallánaga, muhto daidda geat oahpahallet sámegiela maŋŋelis girjjiin ja kurssain dákkár čalmmit leat oalle ártegis oassi sámegiela sátnevuorkkás. Lea hui váttis oaidnit, mii dahkamušaid dákkár čalmmiin lea daiguin čalmmiiguin maiguin mii daid imaštallat. Jus gii nu veahkeha ja muitala ahte muohtačalbmi lea dat mii dat lea, dolgečalbmi maid, ja mat ges leat jáffočalmmit ja meađđenčalmmit ja muorječalmmit ja rássečalmmit ja sohkarčalmmit ja suoldnečalmmit ja varračalmmit ja vel vuoktačalmmit, de giellaoahpahalli ain láhppo jus bidjá duokkár ”čalmmiid” bálddalaga ja figgá oaidnit dan oktasaš ”čalbmevuođa” man sámegielagat dain kánske oidnet.

SINGULÁRA, DUÁLA, PLURÁLA – JA SINGULATIIVA

Eai gielladutkit ge leat báljo guorahallan dákkár čalmmiid maid badjelis lean namuhan. Okta sivva dasa orru leamen dat, ahte ovdamearkka dihte sámegiela ránnjágielain eai leat dákkár čalbmesánit. Nuppe dáfus dat lea áinnas okta dehálaš sivva dasa, manin aiddo dákkár čalmmit dárbbašit čalmmustahttima. Aiddo dat, ahte sámegillii sáhttit hállat ovdamearkka dihte *muohtačalmmiid* ja *vuoktačalmmiid* birra dagaha sámegiela áibbas earáláganin go Davviriikkaid eanetlogugielat dárogiella, ruotagiella ja suomagiella, main eat duođaidge láve hállat diŋggaid dego *”snøøye”* dahje *”lumisilmä”*, dahje *”hårøye”* dahje *”hiussilmä”* birra.

Orru ahte gielladutki vástádus máŋgga ”čalmmi” árvádussii lea dat, ahte *čalmmi* ii álo sáhte jur jorgalit ovttain sániin nuppi gillii. Dahje jus ovtta sáni galggašeimmet válljet, de máŋgii *čalbmi* mearkkaša sullii seamma go *okta*, ii makkárge orgána ii ge ráiggi, muhto baicce das orru leamen dego logu mearkkašupmi, ja earenoamážit dakkár logu mii mearkkaša *ovtta*. Nuppiid sániiguin *muohtačalbmi* lea veháš dego okta uhca oasáš muohttagis, ja *vuoktačalbmi* ges okta uhca oasáš vuovttain. Seamma čilgehus gusto kánske buot sániide duon guhkes listtus man badjelis oinniimet. Jus vel oktii figgat geahčča t makkárat leat olggosoaidnit ovdamearkka dihte dolgečalbmi, jáffočalbmi, meađđenčalbmi, muorječalbmi, rássečalbmi, sohkarčalbmi, suoldnečalbmi ja varračalbmi, de eai han dat oro álgage seammaláganat olggosoaidnit. Uhca diŋggažat gal, muhto eai muđui seammaláganat. Muhto dat leat *okto*: dolgečalbmi lea okto eará dolggiid haga, jáffočalbmi okto eará jáfuid haga, sohkarčalbmi reasta sohkkara haga ja varračalbmi maid okto, reasta vara haga, masa dat rievtti mielde gulašii. Mii diehtit, ahte dolggit, jáfut, sohkkarat ja varra – nu go maid muohta, vuovttat ja eará dákkár materiálat – eai láve leat okto, muhto dat leat dego ávdnasat maid lea oalle váttis sirret ovttaskas oasážiidda. Aiddo dákkár

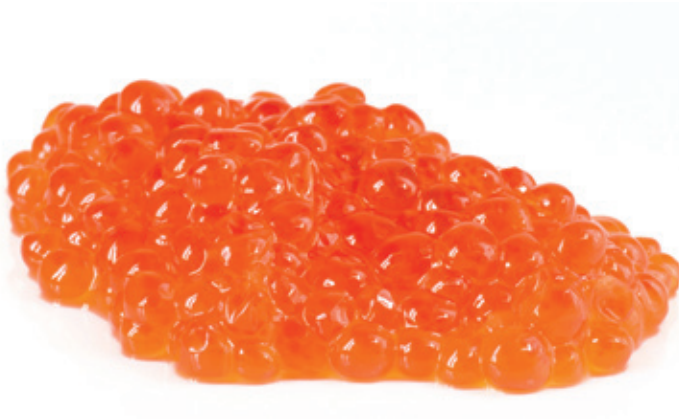

ovttaskas uhca oasážat orrot ge leamen dát ”čalmmit” mat leat nu apmasat máŋgasiidda geat eai leat sámegiela mánnávuođas oahppan.

Sámegiella lea dovddus das, ahte das lea singulára (ovttaidlogu) ja plurála (máŋggaidlogu) lassin maiddái dakkár giellaoahpalaš kategoriija go duála (guvttiidlohku): *mun vuolggán* ja *mii vuolgit*, muhto go lea guovtti olbmo birra sáhka, de *moai vulge*. Dát dieđus dagaha sámegiela earálaganin go min riikkaid eanetlogugielat. Muhto maiddái dakkár sátnehámiid go *muohtačalbmi* ja *vuoktačalbmi* sáhtášii dulkot dihtolágan numerusa dahjege logu mearkan. Gielladutkit leat hutkan dan várás dakkár sáni go *singulatiiva*, mii ii leat seamma go singulára dahjege ovttaidlohku, muhto baicce sátni mii čujuha sátnehámiide main leat ovttaidlogu mearkkašupmi, mii dasa ii dábálaččat gula: Vaikko *čalbmi* lea dábálaččat okta čalbmi seamma láhkai go *girji* lea okta girji ja *biila* lea okta biila, de *muohta* ii dattetge leat ”okta muohta” ja *varra* ii leat ”okta varra”. *Vuovttaid* birra mii dábálaččat hállat máŋggaidlogus, muhto *guolgga* birra ovttaidlogus. Muhto jus galgat hállat dušše ovtta oasáža birra, de dávjá njuovžilamos vuohki lea lohkat, ahte lea sáhka *muohtačalmmi*, *varračalmmi*, *vuoktačalmmi* dahje *guolgačalmmi* birra. Dáidda ovdamearkkaide sáhttá lasihit vel sániid *bálločalbmi*, *maninčalbmi* ja *oalgečalbmi* mat čujuhit ovttaskas osiide das, mat olbmuin ja ealliin leat dábálaččat párralagaid (*bállut*, *manimuččat*, *oalggit*).

Gielladutkiid sátni dakkár sátnehámiide go *muohtačalbmi* ja *varračalbmi* lea singulatiiva, muhto vaikko dat ii leat geavahuvvon Sámis, de sullasaš fenomenat gávdnojit ovdamearkka dihte arábagielas ja maid kymrigielas Stuorra-Británnias. Sámegiella ii leat dán dáfus áibbas earálágan go eará gielat, muhto čielgasit earálágan go lagamus ránnjágielat.

ČALMMIID HISTORJÁ JA BOAHTTEÁIGI

Vaikko davvisámegiela *čalbmi*-sánit leat earaláganat go davviriikkalaš eanetlogugielain, de eará sámegielain gal geavahit iežaset čalbmesániid hui seamma láhkai go davvisámegielas. Ovdamearkka dihte *muohtačalbmi* lea julevsámegillii *muohtatjalmme*, anárašgillii *muotâčalme*, nuortalašgillii *muõttčâ´lmm* ja máttasámegillii *lopmetjelmie*. Dás sáhttit juo navdit dan, ahte fenomena mii gávdno buot sámegielain muhto ii ovttage ránnjágielas lea oalle boares sámi dadjanvuohki. Dárkilut guorahallan orru iešalddes čujuheamen dasa, ahte dákkár ”čalmmit” lea hui, hui boares vuohki sirret ovttaskas oasážiid dain ávdnasiin maidda sánit dego *muohta* ja *varra* čujuhit.

Sámegielat gullet nu gohčoduvvon urálalaš gielaide mii mearkkaša dan, ahte sámegielain leat fuolkegielat gitta Sibirjjás, Uralváriid nuortabealde. Muhto jus geahččat gitta daidda gielaide dárkileappot, de aiddo doppe, dakkár sámegiela gáiddus fuolkegielain dego hanti-, manjsi- ja samojedagielain gávdnat

hui seammalágan ”čalbmiid” go sámegielas. Muhtumin dat leat ollásit huksejuvvon seamma elemeanttain go sámegielas: ovdamearkka dihte davvihantigiela *wŭr sem* orru leamen čielga vástta davvisámegiela sátnái *varračalbmi*, ja mearkkašupmi maid lea seamma. Maiddái uŋgáragielas leat sánit dego mat *jégszem*, mii mearkkaša čuorpmasčalmmi, muhto *jég* + *szem* lea historjjálačča seamma go *jiekŋa* + *čalbmi*. Jus dát sánit gullet oktii daiguin maid geavahit sámegielain, de dat orru duođašteamen ahte dát dadjanvuogit leat gullan sámegillii dadjat juo álggu rájes, duháhiid jagiid.

Sámegiela nu gohčoduvvon singulatiivvat dego *muohtačalbmi*, *varračalbmi* ja *vuoktačalbmi* čujuhit ovttaskas oasážiidda ávdnasiin dego muohta, varra ja vuovttat. Dákkár sátnehámit eai leat hirbmat dábálačča ja danin dutkit ja oahpaheddjit eai leat daid olus jurddašan. Dattetge dakkárat gávdnojit logiid mielde, ja orru ahte maiddái ođđa ”čalmmit” sáhttet ihtit gillii dađi mielde go eará ođđa sánit bohtet gillii. Ovdamearkka dihte *káffe* ja *sohkar* eai leat buot boarrásamos sánit sámegielas, muhto liikká sáhttit hállat *káffečalmmiid* ja *sohkarčalmmiid* birra dalle go geahčča daid ovttaskas uhca partihkkalačča maid káfet ja sohkkarat rievtti mielde sisttisdollet, vaikko dábálačča sáhttit gieđahallat daid lihtiiguin ja basttiiguin measta dego golgosiid dego mat čázi ja vara, main mii maiddái sáhttit sirret ovttaskas čáhcečalmmiid ja varračalmmiid dalle go duođaid lea dárbu.

In leat gal fuobmán gean ge hállamin dán láhkai buot ođđasamos borramušaid ja juhkamušaid birra mat min gievkkaniidda leat ihtán, muhto goit muhtumiid mielas lea vejolaš hállat maiddái ovdamearkka dihte *Coca-Cola-čalmmiid*, *couscouščalmmiid* ja *quinoačalmmiid* birra dalle go aiddo daid birra lea dárbu hállat. Daninassii lea somá oaidnit jus dákkár dadjanvuogit ellet maiddái dálá ja boahtteáiggi sámegielas, dasgo dat orrot juo duháhiid jagiid seilon ja livčči váivi jus dat jávkagohtet dađi mielde go ođđa juhkamušat ja borramušat ihtet čáhcečalmmiid, muorječalmmiid, meađđenčalmmiid ja feara makkár boares ”čalmmiid” báldii.

GUILLAUME GIBERT

Mapuche diktačálli *Elicura Chihuailaf*

MAPUCHET LEAT CHILE stuorimus eamiálbmot ja orrot maiddái Argentiinnas. Mapuche-gillii *mapuche*-satni mearkkaša "eatnama (*mapu*) olbmuid/álbmot (*che*)" dahje "eatnama bártnit". Lulli-Amerihká lulit oasis dat álbmot lea beakkán, danin go mapuchet vuite soðiid Inkaid vuostá ja Espánnja kolonisašuvnna-soðiid ge. Muhto 19. jahkečuoðis Chile ja Argentiinna válde vearjjuiguin Mapuche eatnamiid ja dan rájes álggii assimilašuvdna; kultuvrra ja giela jávkadanproseassa. Mapuche máilmmi njiellagohte Chile ja eará riikkat. Chiles dorrot Mapuchet otne iežaset rivttiid ovddas. Sii háliidit suodjalit eatnamiid, árbevirolaš kultuvrra ja giela. Okta sin vearjjuin lea girjjálašvuohta.

MAPUCHE GIRJJÁLAŠVUOHTA

Go aviisaolmmoš jearrá sus, mii lea mapuche poesiija, ja mii lea dan iešvuohta, de Professor Iván Carrasco[1], gii lea studeren mapuche girjjálašvuoða ja kánonišuvnna problemaid girjjálašvuoða hárrái, vástida ahte dakkár jearaldat lea váttis, danin go dat maid mii gohčodit poesiijan dahje girjjálašvuohtan, lea duohtavuoðas kultuvrralaš mohkkás konseapta ja lea doaba mas leat máŋga ja molsašuddi mearkkašumi. Namalassii *mapudungun*-gielas dahje *mapuzungun*-gielas – mapuche álbmoga giella – ii leat dakkár sátni, mii livčči *poesiijja* veardásaš. Poesiija-sátni lea oarjeriikkaid doaba ja konseapta, mii boðii *Wall mapu*-i – Mapuche-eatnamii – militearahearráid mielde, báhpaid ja Lulli-Amerihká oðða servodaga čálliid ja girjjiid bokte. Mapuche máilmmis dovdojedje ja lávlojuvvojedje *ül*-at, lávlagat (earálágan variánttaiguin : *llamekan*, *nënëulün*, *kollon*, *paliwe* ja *awarkudewe*), ja dasa lassin ledje ge *epeu*-at, muitalusat ja máidnasat. Dakkár girjjálašvuohta lei dieđusge njálmmálaš danin go riegádii njálmmálaš kultuvrras.

Muhto dan rájes go goasttiduvvui vuosttas mapuche girji jagi 1981, Mapuche kultuvra ii leat dušše njálmmálaš, muhto gullá ge čálalaš kultuvrraid gaskii, dan oaivilis, ahte máŋga mapuche olbmo leat čállán ja olggosaddán girjjiid dássážii. Nuorra čálalaš girjjálašvuoðas čohkkejeaddji šáŋŋer lea poesiija ja máŋ-

1 I. Carrasco (2014 : 105), *La Construcción de La Literatura Mapuche in Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, 39.1, s. 105-121.

ga mapuche diktačálli, dego omd. Lorenzo Aillapan Cayuleo (man atnet *Üñümche*-n – loddi-olmmožin –, Leonel Lienlaf, Daniela Catrileo, Liliana Ancalao ja Elicura Chihuailaf, leat otne beakkánat ja sin girjjit jorgaluvvojit eará gielaide. Máŋga mapuche čálli čállet spánskkagillii ja mapuche gillii. Elicura Chihuailaf omd. čállá divttaid guovtte gillii ja jorgala ieš teavsttaid. Ovtta su divttain sáhttá lohkat : *la poesía no sirve para nada (…), la poesía es el hondo susurro/ de los asesinados (…) La poesía, poesía es un gesto, un sueño, el paisage, tus ojos y mis ojos*, "poesiija lea ábuheapmi ja duššálaš (…), poesiija lea goddojuvvon olbmuid čiekŋalis savkkástallan, (…) poesiija lea giehtalihkastat, niehku, duovdda, du čalmmit ja mu čalmmit (…)." Dan divttas poesiija-doaba lea mapuche gillii *ülkantun*: *Feyti* ***ülkantun*** *che mu rume kümelay (…)*, mii meark-kaša "lávlla".

Elicura Chihuailaf (1952-) lea mapuche diktačálli, gii čállá mapuche-gillii ja gii jorgala ieš iežas divttaid espánnjagillii. Son vuittii jagi 2020 Chile girjjálašvuođa našuvnnalaš bálkkašumi.

ELICURA CHIHUAILAF[2]

Son riegadii 1952 jagi Quechurehue-s, Chiles ja lea beakkáneamos mapuche diktačálli. Su namma Elicura Chihuailaf Nahuelpán mearkkaša mapudungun-ii *Elicura* "čađačuovgi geađgi" *Chihuailaf* "skoaddu jávrri alde" ja *Nahuelpán* "tiger-puma". Jagi 2020 son oačču Chile našuvnnalaš girjjálašvuođabálkkašumi. *De sueños azules y contrasueños* (1995) čoakkáldagas son čállá dakkár poesiijja, man ája lea mapuche kultuvra ja eallinvuohki, ja mii boahtá niegus ja nieguin.

2 https://en.wikipedia.org/wiki/Elicura_Chihuailaf

Ádjá ja áhku niegus

Jos jođedettiin eallima čađa
It šaddat ustitvuođa šaddogárddi
De jođát duššás

***

Danin go lean dat, mas ii leat namma, fápmu

Niegadin šaddi mánu áigge
– muitala son
Ja bargen bealdduin,
Ovdal go sánit
Ja lieđit leat
(ja áigá)
Nieiddaidasan ráhkadan
Silbaviesu
Riidedettiin
Vuovttaid biekkas
Arvedávggiin
Oađđi mearra manná mu čađa
Ja rávká vári,
Danin go lean
Dat, mas ii leat namma, fápmu,
Muitala
Beaivvi kruvdna: du lávlla.

***

Nu johtet mu niegut, mu oainnáhusat

Sánit leat dego Kultrun[1]
Jienat
– Dadjet munnje máddarat –
Čatnašuvvet viissisvuhtii
Čiegusvuhtii
Danin liđiid gillii
Ságastalat ustibiiguin
Ja humat winka[2]:iguin

Riiden arvedávggiin
Jođašan máilmmi čađa
Biekkaid njeallje isida
Mu mieđustit
Kánske ferten
Doarrut vašálaččaid
– jurddašan
Kánske muhtun beaivve varain
Sárggun mu álbmoga geainnuid

***

Gárremiin Alihis
Manan bassi guosseviesu
lasttaid gaskii

***

Alit niehku

Alit viessu, gos lean riegádan
Lea bolnni nalde
Dan birastahttet hualle[3]:t, sieđga,
Duiskkaniehttemuorat, kastanjat,
Giđa hádja dálvet
– beaivi, mis lei ulmo[4]:iid miehtanjálggisvuohta –
Fušiat, maid birastahttet kolibrit
Maid ge eat mii diehtán, ledje go duođalaččat
Vai dušše oainnáhus: áššit leat nu hohppilat, nu jávkavaččat!
Dálvet mii gulaimet áikkaid gahččamin
Časkkáhallan álddagassii
Eahketgukso-áigge mii manaimet olggos,
arvin dahje eahkeda čuovggas,
ohcat sávzzaid
– muhtumin fertiimet čierrut
Moatti dan jápmima,
Mat govdo joga rastá –

Eahkediid guldaleimmet lávlagiid
Máidnasiid ja árvádusaid
Dollagáttis

1 Noaiddi goavddis.
2 Dego « dážat » sápmelaččaide.

3 Nothofagus obliqua
4 Eucryphia cordifolia

Mii havssiimet láibbiid njálgga hája,
Maid áhkku, eadni dahje Maria-muottá
Ledje goikadan. Dalle áhčči ja áddjá
– siidda / ássanservoša Lonko[5] –
Geahčaiga dárkilit ja gudnejahttimiin
Mun human mánnávuođa muittuid birra
Ii ideálalaš servodagas
Doppe, mu mielas, ohppen,
Mii lei poesiija
Beaivvalaš eallima stuorisvuođa
Ja vuosttamuccat dan detáljaid
Ja dola, čalmmiid, gieđaid čuovgga

Áhku askkis čohkkádettiinan
Gullen vuosttas muitalusaid
Muoraid ja geđggiid birra,
Mat ságastallet nubbi nuppiin
Elliiguin ge ja olbmuiguin
Dušše dan dahkat fertet,
– dajai munnje –
Oahppat mearkkaid dulkoma
Ja jienaid dovdáma,
Mat lávejit čiehkádit biggii
Dego dál eadni, áhkku
Lei jaskat ja hui gierdavaš
Oidnojuvvui viehkamin
Sajis sadjái snáldu
Gieđas, vilges ulloláiggit
Šadde čáppa liidnin,
Go eahkes son gođii

Dego vieljažat ja oappážat
Dávjá viggen oahppat dan dáidaga
bohtosa haga
muhto muitui bázii
sárgumiid sisdoallu,
mat muitaledje movt
mapuche máilbmi lei dahkkojuvvon
movt lei ge ihtán fas
ja suodjaleaddji fámuid,
dollaváriid, lidiid ja lottiid birra

ádjáin ge ollu ehkediid
heajos dálkin
jugiimet
guhkes jávohisvuođaid, guhkes muitalusaid,
mat sárdno
min álbmoga álgoboahtimuša birra
vuosttas mapuche vuoiŋŋa birra
Alihis gahččan
sieluid birra ge,
mat darvánit
ravddahis viidodahkii
dego násttit
áddjá min oahpahii almmi deanuid,
dan jogaid, dan mearkkaid
juohke geasi oinniimet ádjá
lieđit beljjiin
ja jáhkka lávkkas
dahje álás julggiid iđđes
lavssis
Muittán dan riidemin
Dálvet arvin
Jietnasmiehcama čađa
Son lei seakkes ja gievrras olmmoš

Váccedettiin jávrrážiid vumiid ja balvvaid gaskka
Oainnán jagi áiggiid johtimin:
Dálvvi dahje galbma mánuid álggu
Giđa dahje ruotnasa mánu
Vuosttas eatnanšattuid mánu dahje
Giđđageasi
Šattolaš eatnanšattuid mánu dahje
Geasi
Ja gutnaivnni álgguid mánu dahje
Čavčča

Etniinan áhčiinan viežžat olggos
Dálkasiid ja guobbariid
Mintta čoavjji várás
Sitrovdnameliissa morašlašvuođa vuostá
Palguñi6 vuoivasa ja háviid dihte
Korálašattu manimuccaide buorrin
– dajai eadni –
Dánsejit, dánsejit vári dálkasat – lasihii áhčči –

5 Lonko = oaivámuš

6 Piper aduncun

Loktii rásiid gieđaiguin munnje
Nu ohppen šattuid namaid
Min máilmmis divrrit leat ábolaččat
Ii leat mihkkige dárbbašmeahttun
Máilmmiávus lea duála
Ii leat buorri bahá haga
Eana ii gulla olbmuide
Mapuche mearkkaša eatnama
Olbmuid – dajaiga soai –

Čakčat jávrrážat
Deadjugohte
Čázi vuoigŋa lihkahii
Geađgás johkasajiid badjel
Čáhci dulvvai
Eatnama čalmmiin

Juohke jagi mon vihken várrái
Geahčča fiinna luonddu seremoniija
Farga bođii dálvi
Buhtistit eatnama
Ođđa nieguid ja bealdduid várás
Muhtumin guairao:t[7] girde min oaivvi badjel
Almmuhettiin buohcuvuođa dahje jápmima
Gillájin mon jurddašettiin
Ahte okta Vuorrasiin
Geasa liikojin
Galggašii johtit
Gatnjaliid Joga njálmmi rádjai
Čuorvut jápmima fatnasa
Ja máhccat fas máttuid lusa
Ja illuda Alit Eatnamis
Muhtun iđit vulggii Carlitos-vielljan
Arvvestii, beaivi lei gutnaivdnái
Mannen olggos vai láhppon
Govahallama meahcis
(dál das vel ge váccašan)
Jogažiid jietna
Sallu min čakcat

Odne dajan Rayén
ya América-oappáide
jurddašan, ahte poesiija lea dušše
jaskes vuoigŋan
– dego muittuha midjiide Jorge Teillier[8] –
Dan botta, nugo Almmi Strucca
Buot eatnamiid čađa
Golggahan mu morašlaš miela
Ja Gonza:i, Gabi:i, Caui:i, Malen:i
Ja Beti:i dajan:
Dal lean Mánnuleagis Itálias
Gabriel Milli diktačálliin ovttas
Dal lean Ránskkas
Arauko vieljain ovttas
Dal lean Ruotas
Juanito Cameron:in
Ja Lasse Söderberg:in ovttas
Dal lean Duiskkas
Ráhkis Santos Chávez:in ovttas
Ja Doris:iin
Dal lean Hollánddas
Margga:in, Gonzalo Millán:ii
Ja Jimena:in, Jan:iin ja Aafke:in
Juan:iin ja Kata:in ovttas

Arvvesta, fiskkoda
Amsterdam:is biegga
Kanálat šelgot
Boares ruovdegáhtalivttain
Ja loktaneaddji šalddiin
Mon jáhkan oaidnit
Alit tulipána
Millu, man soajit jorret ja
Bođđejit
Mii háliidit girdit:
Ii mihkige min ráfehuhte
Mu nieguid – dajan alcessan
Ja loktejuvvon balvvaide
Váibmosan amas guovlluide

7 Chile loddi, nycticorax nycticorax.

8 Chilelaš diktačálli (1935-1996).

SÁMI e-GIRJJIT

Dáid girjjiid gávnnat dáppe: ebok.no

KR 199

KR 220

KR 189

KR 185 JULEV

KR 165

KR 165 DAVVI

KR 165 JULEV

KR 165 ÅARJEL

KR 129 DAVVI

KR 129 ÅARJEL

KR 199

KR 139

TjaelijiBerteme TjállijAlmmudahka
ČálliidLágádus
ForfatternesForlag AuthorsPublisher

GÁVPI

www.gavpi.org

HARALD GASKI

SÁMI NAŠUNÁLLUOHTI

– veaháš duogáš juoigama posišuvnna hárrái Sámis

Lea hui somá go Áillohačča "Sámi eatnan duoddariid" livden-juoiggus lea evttohuvvon sámi našunálaluohtin. Sápmelaččat dárbbašit oktiičatni seremoniella ovdanbuktosa mii sáhttá geavahuvvot maiddá dakkár oktavuođain main ii leat lunddolaš lávlut Sámisoga lávlaga. Juoigan lea ge sápmelaččaide gulli ovdanbuktinhápmi mii gávdno miehtá sámi ássanguovllu. Juoigat-vearba gávdno juohke sámegiel suopmanis, de musihkalaš representašuvnna man dat ovddasta lea, ja leamaš, oahpis buot sápmelaččaide. Juoigamis leamaš áiggiid čađa hui viiddis ja dehálaš doaibma Sámis.

Máŋggas leat čilgen mii juoigan lea, Læstadiusa rájes ovddosguvlui, sihke Johan Turi, Juhu Niiillas, Áillohaš ja Maj-Lis Skaltje. Mii diehtit don doložis lea čállojuvvon gálduid vuođul ahte juoigan lei myhtaid ja njálmmálaš juoiggusmuitalusaid gaskkustan-reaidu. Muhtun dain dološ juigosiin lei čanastupmi ovddešáiggiid árvvuide ja jáhkuide, maid bokte sáhttit oažžut čiekŋalut áddejumi sámi máilbmeoidnui ja min leahkimii Beaivvi-vuolabin, nugo dološ árbevierus muitaluvvo. Beaivvi-vuolab oainnat lei son guhte lei beaivváža vuolde, namalassii eatnanlaš ássi. Ain gávdnojit dat sohkanamat Sámis, Páiviö ja Vuolab hámiin. Anders Fjellner, gii vuosttasin čálii Beaivvi bártni teavstta moanat muitalusaid vuođul maid lei gullan sihke Mátta- ja Davvi-Sámis, náitalii Páiviö-sohkalaččain. Son lei hui ilus dainna ja čálii iežas studerenskihppárii Carl Gottlundii ahte dál son ieš lei gávdnan Beaivvi nieidda.

Juoigan lea čilgejuvvon muitinkoanstan, man bokte sáhtii almmuhit sihke ilu, morraša, suhtu ja vaši. Muhto eanáš ilu, dego Johan Turi čállá duovdagiid birra mat leat nu čábbá ahte boagustit go sápmelaččat bohtet dohko ealuiguin giđđageasi. Dahje nugo Ivvár Niillasrohkki muitalii TV-prográmmas, mo son lávii mannat iežas bartii muittašit eret-vádjolan ustibiid juste dainna lágiin ahte juoiggadii sin luđiid. Min boarrásemos girjjálašvuođateavsttat leat juigosat maid Čearbmá Ovllá čálii muittu mielde ja attii Schefferusii nu ahte dat gárte *Lapponia*-nammasaš girjái mielde, mii almmustuvai 1673:s. Dat ledje ráhkesvuođa juigosat. Muhto juoigan lea maid geavahuvvon nannet iešdovddu – olmmošin ja álbmogin. Vuosttas dovnna rájes ollesolbmo luohtái, dat muitalii gii don leat ja mo don gulat stuorát oktavuhtii. Juigosat geavahuvvojedje maiddá opposišunella dáiddan ovdal go oarjemáilmmis fuomášedje dáiddárat atnigoahtit dáidaga politihkalaš manifeatan.

Dás oaidná juoigama rikkis repertoára, ráhkesvuođas myhtaide, historjjá muitalusain politihkalaš vuostálastimii, dego Áltta-Guovdageainnu dulvadeami vuostálastimis ge duođaštuvvui juoigan fámolaš gaskaoapmin. Juoigan fátmmasta olles sámi eallima, ja das leamaš nu guovddáš rolla dološa rájes ahte dat eahpitkeahttá lea min nannosemos oktiičatni dávvir. Dasa gulai maid vuoiŋŋalašvuođa ovdanbuktin ja das lei dakkár guovddáš posišuvnna man otnábeaivve livčcii gohčodit

seremoniijan, de mii máhteš heivet buorebut sámi čeardda dovddaldahkan go našunálluohti.

Mii dieđusge diehtit ahte eai buot juoigamat leat luođit. Sámi čearddalaš dovddaldagaid lávdegoddi ge dadjá preassadieđáhusas ahte mis gávdnojit sihke vuelie ja levd ja variánttat dain, muhto jus Áillohačča šuokŋa válljejuvvo, de dat gal lea luohti. Ja vaikko vel "Sámi eatnan duoddariid" livčči ge vejolaš heivehallat eará juoiganmálliide ge, de berre leat várrugas dan dahkamis go luohtešuoŋas lea seammá suodjalus vuoigŋaduodjin go buot eará musihkas. "Sámi eatnan duoddariid" šuoŋas lea dat buorre bealli ahte dat lea hui pan-sámi hámi dáfus, de dat ii galggašii amas, iige veadjemeahttun, juoigat miehtá Sámi. Dasa lassin lea Áillohačča posišuvdna Sámis maiddá hui pan-sámi, dan oaivilis ahte buot sápmelaččain lea juogalágan oktasaš oamastandovdu su diktemuššii, dáidagii ja juoigamii. Áillohaš ráhkadii ge juoigankomposišuvnnaid eanet go ahte bijai luđiid, de heive bures ovtta su eanemus guovddáš šuoŋain dahkat sápmelaččaid oktasaš symbolan. Teaksta maiddá muittuha su eanemus dovddus dikta-syklusa, "Mu ruoktu lea mu váimmus", go sihke luođis ja divttas lea sáhka ráhkesvuođas ja oadjebasvuođas maid sápmelaš dovdá iežas guvlui, eatnamii ja álbmogii.

Go Sáb-Issát čálii "Sámisoga lávlaga" de ledje eará áiggit ja kultuvrralaš rávnnjáldagat go dalle go Áillohaš komponerii "Sámi eatnan duoddariid". Sáb-Issát áiggi Sápmi ii lean vuos mihkkige oktasaš idéa, vaikko vel gávdnojit ge boares teavsttat mat namuhit "Sámi eatnama" jo álgo 1800-logus. Sámieatnan-doaba lei dalle ain hui lokála, čadnon iešguđet ge sámi joavkkuide ja sin historjái. Sáb-Issát ovttas iežas skuvlavieljain ja bargoguimmiin Anders Larseniin geahččaleigga čohkket sápmelaččaid sullii seammá láhkai go Elsa Laula dagai máddin. Sus maiddá ledje buorit bargoguoimmit ee. Torkel Tomasson geainna son dávjá deaivvadii ságastallat mo oažžut sápmelaččaid bargat ovttas ja organiseret iežaset.

Otne sáhttá imaštit ahte álgo 1900-logus sámi aktivista čohkkánii čállit sámi našunállávlaga eanet uhcit juste seammá vuogi mielde go eará riikkain dan dahke, go "Sámisoga lávlla" muittuha lagaš álbmogiid našunállávlagiid, dego norgga "Ja, vi elsker", dánskka "Der er et yndigt land", ruoŧa "Du gamla, du fria" ja suoma "Oi, Maamme Suomi". Soaitá leamaš nu ahte dalá sápmelaš

Sámieatnan duoddariid
Dáid sámi mánáid ruovttu

geahčai mo earát dahke, ja de kopierii dan, dan sadjái go dálá mailmmes baicce ohccojuvvo mii lea sierra ja earálágan álgoálbmot-kultuvrrain, ja mii lea vuođđuduvvon min iežamet árvvuide ja ovdanbuktinvugiide. Dan jurddašeami geažil boziidii ge dárbu gávdnat min iežamet árbevierus dábi man sáhtášii ávkin atnit viiddit oktavuođas go dušše dalle go našunállávlla heive lávlojuvvot.

Sápmelaččat geat leat vásihan álgoálbmotdoaluid máilmmes leat dávjá ohcalan min iežamet gaskkas ge seremoniijaid main lea sámi 'hápmi' čoahkkimiid ja konferánssaid rahpandilálašvuođain. Mii dávjá bovdet muhtun dovddus juoigi rohttet muhtun luođi maid artista ieš vállje rahpat sihke smávit ja stuorit doaluid, muhto ii goassige dássážii leamaš ságas ahte galggašii juoidá oktasaš. Dássážii measta álo leamaš dan guovllu artista gean lágideaddjit leat bovden rahpandilálašvuhtii, ja artista ieš mearrida makkár luođi rohtte dahje makkár šuoŋa ovdanbuktá.

Go mis dál šaddá oktasaš sámi našunálluohti, de han stuorát deaivvademiid oktavuođas lea hui lunddolaš dan juoiggastit ovttas. Juste nu mo dál lea evttohus Sámekonferánsii; ahte mearridit Áillohačča "Sámi eatnan duoddariid" sámi našunáljuoiggusin. Ja nu mo luođi hárrái álo leamaš praksis, de dat/son geasa luohti lea biddjon, lea dat guhte oamasta dan – de Áillohaš dalle jo go dagai "Sámi eatnan duoddariid" skeŋkii dan Sámieatnamii, ja dás duohko šaddet buot sápmelaččat mieldeoamasteaddjin min iežamet našunálluohtái.

Muhto mu mielas Sámekonferánsa galggašii álkivuođa dihtii mearridit njeallje strofa guovddáš oassin luođis, maid olbmot de sáhttet ja máhttet oahppat bajil, nu ahte eat dárbbaš čuožžut báberárkkain njuni ovddas go galgat juoigat min našunálluođi – nu mo dilli leamaš Sámi soga lávlaga hárrái. Dat ii atte nu buori govva ahte eat leat oahppan našunálluođi bajil, muhto olles guhkes dikta nu mo lea *Girddán, seivvodan* -nammasaš girjjis gal lea váttis muitit, de dan dihtii mu evttohus lea ahte "oanehis-veršuvdna" livčcii dušše dát strofat:

> Sámieatnan duoddariid
> dáid sámi mánáid ruovttu
> galbma geađge guorba guovlu
> sámi mánáid ruoktu

Dahje miellasebbot vel dat njeallje strofa mat leat "Sámi eatnan duoddariid" álgo-veršuvnnas, nu mo Áillohaš daid ieš juoiggai áiggistis, ja mat leat sánit mat leat jagiid čađa bisánan olbmuid muitui:

> Sámieatnan duoddariid
> Dáid sámi mánáid ruovttu
> Galbma garra geađgegieŧkka
> Liegga litna salla

Liikon go lea seammá strofas opposišuvdnapárra “galbma garra geađgegieŧkka” ja “liegga litna salla”. Dán strofa sáhttá vaikko gierdut, go dat maid heive luođi iešvuhtii ja rieggá-jurddašeapmái.

Lei hui suohtas vásihit Venezias mo olles čoahkkanan álbmotčora lei mielde juoigamin “Sámi eatnan duoddariid” Sámi paviljoŋgga rahpandilálašvuođas. Mun jáhkan dat lea vuosttas geardde go juste dat luohti geavahuvvui našunálluohtin. Lei hui buorre debuhta, vaikko dalle gal dárbbašeimmet muitoárkka go juoiggaimet buot vearssaid – measta dego sálbma mii loktii buohkaid mielaid almmi guvlui. Jus veaháš rievdadastit Anders Larsena sániid *Beaiveálgu*-girjjis, de sáhtášii dadjat ahte: Mii njulggiimet min guvreselggiid ja čeavlájit dustiimet boahtteáiggi, go “Sámi eatnan duoddariid” galggašii álo juigojuvvot sámegillii beroskeahttá man suopmanii, muhto fal dan liegga litna gillii, mii Áillohačča ja Paulus Utsi guoktá mielas sámegiella lea.

Sámi paviljoŋgga rahpandilálašvuohta dáidá leat vuosttas geardi goas Áillohačča "Sámi eatnan duoddariid" luohti juigojuvvui almmolaččat sámi našunálluohtin, vaikko vel Sámekonferánsa ii leat vuos dahkan mearrádusa ahte dat galgá šaddat danin.

SIRE K. GASKI

Kommentáraš

Buorit giđđalávdemeanut Romssas

VÅRSCENEFEST LEA JAHKÁSAŠ lávdečájáhusdáhpáhus mii berošta erenoamážit dán lávdedáidagis mii geavvá nugohčoduvvon institušuvnnateahteriid olggobealde. Lea lágiduvvon juohke jagi 2010 rájes, earret korona-bottus mii guoskkai eanáš kultuvradáhpáhusaide. 2022:s ledje olles meanut várrejuvvon sáme- ja álgoálbmotlávdedáidagii, de danin mun maid gárten vuosttas háve vuolgit dohko geahččat mo lei.

EAI LEAN DUŠŠE dábálaš teahterbihtát, nu go mii leat eanáš hárjánan oaidnit lávddi alde, muhto performance:at, installašuvnnat, ja ságastallamat kultuvrasurggiid birra. Ledje maid sierra ságastallamat maŋŋá čájáhusaid, gos sihke neavttárat ja geahččit besse háleštit vuđolaččat bihtáid birra. Dat dieđusge ii leat nu dábálaš muđui, muhto čálmmustahtii miellagiddevaš aspeavttaid maid kánske ii livčči ieš fuomášit.

MUN FINAN VIEHKA dávjá teahteris, juohke lágan bihtáin, ja okta oassi maid liikojin leat mielde Vårscenefestas lei ahte nu máŋggas gehččiin ieža maid barget sihke lávdedáidagiin ja eará dáiddasurggiin. Lea han máid dábálaš sáme festivalain ahte eatnašat dovddadit. Buot geahččit Vårscenefestas geat barget lávdedáidagiin ledje oahppásat, ja de ledje vel muhtun kulturberoštеaddji sápmelaččat geat eat dovdan nu máŋgasa.

JUS GALGGAN NAMAHIT ovtta ášši mii šattai čalbmáičuohcci dan vahkoloahpa dáiddii leat juste dat ahte doppe ledje viehka ollu dážat. Eanemusat buorredáhtolaš dážat, muhto lihkkáge, dat lea mielde váikkuheamen ságastallamii go sii geavahit nu olu saji háleštit min birra.

IN GUHKKIN ERET oaivvil gal dan ahte hálidivččen sáme festiválaid dušše sápmelaččaide, muhto dat šaddá viehka čielga asymmetria go mii sápmelaččat čierrut bihtá dihtii dan botta go dážat nivkkuhit oaivvi ja dadjet ahte "diet lea hui miellagiddevaš, dien láhkai mii eat leat jurddašan ovdal." Sii ledje ovttaoaivilis ahte teahtersuorgi maid ferte dekolonialiserejuvvot, muhto eai orron smiehtasteamen ahte dáidá oassi dan dekolonialiseremis leat ahte sii eai váldde buot eanemus saji go hállá dan birra. Go šattan diekkár dilálašvuođaide, láven dávjá smiehttat dajahusa albma Japana sushikoahkkaid birra. In dieđe lea go áibbas duohta muitalus, muhto lea nu buorre poeŋga ahte ii leat miella iskat ahte doallá go deaivása, muhto muitalus lea ahte ovdal go ođđa sushikoahkat oppa ožžot ge álgit fileteret guoli, de galget čieža jagi vuos leat geahččan mo dan bargá. Jus dáža aigu hállat dekolonialiserema birra, galggašii čieža jagi vuos guldalit ja oahppat, ja de dáidá máhttit dadjat dakkáriid maid mii eat leat ovdal gullan.

LINDA TRAST LILLEVIK JA SISSEL HORNDAL

NIILLAS NJUKČAGÁISSÁS

ISBN: 9788282634571. 40 s.
Haddi: kr 225,-

NILS PÅ NJUKČAGÁISÁ

ISBN: 9788282634564
Haddi: kr 225,-

Muhtun beaivvi áhčči jearrá Niillasis vuolgá go fárrui Njukčagáisái. Diedusge son háliida. Váccedettiin Niillasis lea ollu jurdagiin. Manne gifihttarat ledje áhččái dadjan niegus gokko son galggai cegget stobu, ja gávdnat čázi?

Dát girjeprošeakta álggahuvvui ovdalaš go neavttár Nils Utsi jámii 2019:is. Muitalusa lea čálli duddjon su mánnávuodamuittuide bajássattadettiin Deanus. Dološ sámi osku ja máilmmi áddejupmi lea dehálaš duogáš muitalussii.

ČálliidLágádus
TjaeljijBerteme TjällijÄlmmudahka
FørfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org

www.gavpi.org

GÁVPI

Sis-Måsske Knutsogij goahte ja skåvllå.

DÅLUSJ GÅVÅ
julevsáme guovlos

ERLING URHEIM. Gåvå: Norges samemisjon. Árran fotoarkiv.

Måskebáhtja.

Basodis Måske guoran. Gæksaulmusj ja Inger.

Tjielobmi.

Davve-Måsken Bánná-Sunna.

Mássske. Basodis-Jakop ja Signe Nielsen aktan mánáj.

Kujnna ja guokta máná Utsvuonan.

Gámá Stáddávuonan.

Rudnávuonaga ietjasij hestajn.

Hællmåvvå. Sis-vássjåga.

Margits Minde ålgusjbielen, ulmutja gudi lidjin duodjekursan. Inga Amundsen (Laurits-Inga mij lij Rudnávuonas) åhpadij duojev.

Davve-Mårsske Gájtsa ja máná kájan.

MIKAL URHEIM (1932–2020) le tjállám dáv tevstav. Gåvå: Erling Urheim.

Gáma ja suojnne Divtasvuonan

Erling Urheim dåjmadam

Sámij juolggebiktasa Divtasvuonan lidjin guovte lágátja, tjátjega ja gåjkega. Tjátjegij manáj vádtset juska ednam luvás, duola dagu rássjon.

Gåjkega lidjin bivvalappo ja daj vádtsin sáme gå lij tjoaskes ja muohta dálvijt. Valla sige tjátjegijda ja gåjkegijda dárbahuvvin suojne. Suojnne le muhtem sierralágásj jieggerásse. Ja dát giehtto le dal dan guovte birra ma libá gáma ja suojnne.

GUOLLÁRBÅNNDURA JA LUONNDO VIEHKKEN

Tjátjegijt gårrun sij vuovsánáhkes jali nuorjonáhkes. Gå sáme álggin årrot vehik bånndura, de siján slihtura. Gusá, vuovsá, gájtsa, hábrrá, sávtsa, viertsa ja muhtemijn ihkap vil vuontsá ma edesik giesijt månnijin.

Vuovsánáhkke lij assá ja dåhkkij gámaliertten. Ja da sáme gudi årrun Divtasvuonan, sij lidjin ienemusát dåkkir guollárbånndura. Duodden dajda juhtusijda majda dálvijt vierttij liegga fiekse, biebbmo ja tjáhtje, de lidjin juhtusa ja låtte luondon. Årrot luondon ja viessot dassta majt luondo vaddá, dat lij daj sámij viessomtjærdda gudi årrun Divtasvuonan. Valla diehttelis rievdaj viessomtjærdda buolvas buolvvaj – ållu suojmma.

Meran lij dal juohkkalágásj guolle. Duodden lij Nisso majt manáj vuohtjet ja njuovvat. Nissobierggo le njálgge gå dav tjáhttji gålgge jågån nágin tijmav. Ja de lij nuorjjo. Nuorjon lij assás náhkke, vargga dagu vuovsán. Gábmaga jali tjátjega ma lidjin nuorjonáhkes goarodum, da lidjin nuorjoga.

Lájbbe lij juo ájggá boahtám. Dasi galgaj jáffo mij sjaddá gå li gårne majt goarnni gierggegårnajn mij lij vargga juohkka goaden sámij lunna. Ettjin val sij oasstám nav ållo gårnev majt soajttep jáhkket. Siján lidjin áhkkara gåsi gårnev sáddjit gå gidá boahtá. Bivggegårnne lij buoremus Nuortta-Vuonan dajna gå dat láttaj jus giesse lij buorre ja tjoasskem tjavtjan ij ilá árrat boahtám.

BOATSOJ LE ÅRRUM DIVNA SÁMIJDA BUORREN

Nágina dájs sámijs lidjin ællosáme, valla ællim da galles gænna ællosujtto lij ájnnasamos æládus. Jåhtålin sij, valla ællim da sijáj jåhtålime guhkaga. Dá sáme gænna ælo, sij lidjin ájnnasa divna dåjda ietjá sámijda. Siján gænnánik lidji nágin boahttsu majt ællosáme sujttijin. Sujttomákso lij viehkedit ælon gå ællosábme dárbahij viehkev, duola dagu gå lidjin mærkkoma ja lárkkama. Gæhttjo boahttsu da lidjin, majt ællosábme gehtjastaláj. Gætjok lij ietjá, dat lij boatsoj mij ij lim mierkkidum. Dan biellje lidjin gætjoga.

Juohkka tjavtja, maññetjavtja dåk javlaj lahkusa, de viedtjin vargga divna merragáttega åvtåv jali guokta

Nuvtaga Marita Mikkelsenis goarodum.

Tjátjega.

Duodden lij Nisso majt manáj vuohtjet ja njuovvat.

Lájbbáj galgaj jáffo mij sjaddá gå li gårne majt goarnni gierggegårnajn mij lij vargga juohkka goaden sámij lunna.

boahttsu allasisá. Ietjasa merkas. Siján divnajn lidjin bielljemerka, ij dåssju áhtjen ja iednen, valla mánájn aj. Nav le dábálasj årrum ællosujton, valla dát vuohke lij dalloj aj dábálasj daj merrasámij lunna gudi årrun Divtasvuonan.

Álggo dákkár viessomtjærddaj le bivddosebrudak gånnå sábme vierttij jåhtålit dåk ja dåk gånnå gådde, luossa, lådde ja ietjá ressursa lidjin gávnnat jagev birra. Gådde dat lij viejtok boatsoj ja dat lij divnaj oabme majt bivddin duon dán láhkáj. Dánna dåssju nammadit vaj tjálos gábmagij ja suojnnij birra ij sjatta ilá guhkke.

MAJT BOATSOJ VATTIJ

Vuostak gåktu le julevsáme gielan. Ulmutjin le varra ja varraváre. Juhtusijn le málle, ij varra. Gå boahttsuv tsuhkki nijbijn, de gålgijt málle mállelihttáj. Málev fierrot vaj ij giello. Máles sjaddi mállegáhko ja márfe. Málev manná gåjkkådit nágin tjoallebiehke (guobmolággá) sinna majt nágin bále maññela máhtá luvvadit. Jus málev duolldáda, de sjaddá dassta jupptsa, ruosstajupptsa mij dåhkkij dæddan biebmo guoran. Ij dánna ienep njuovvama birra, sjaddá ilá ållo. Valla huoman juojddá dan birra mij gámagoarromij guosská. Njuovadijn de boahttsu juolgijt jallat máddagis. Ij gassko dagu dálla.

Gå juolgijt njuova, de sjaddi gábmasa. Tjievtjasjuolgijs guokta ja åvddå gietje juolgijs guokta. Tjoahkkáj niellja gábmasa. Gábmasa åvtåt boahttsus lij gámasgåddoarvve. Njuovadum juolgijs lij suonajt råhtot, njuosska suonajt majt gåjkkådit. Suona åvtåt boahttsus sjattaj suodnagåddoarvve. Gábmasijt spánastit vaj gåjkki ja siejga gåskki. Spádnasijt vuostak nijbijn vuollat nágin muoras mij lij gæhppat vuollat.

Boahttsu oajvve jaláduváj tjiebedis luovas aktan náhkijn. De lij dav oajve náhkev njuovvat ja dan náhke namma lij gállo. Njuosska gállov manáj spánastit, valla vissjalis báhtja gen barggo lij juolgijt ja oajvev njuovvat, sij tsaggin gállov dagu duoljev. Doarrás galggin giesjka, unna giesjkatja ja miehtáj miehtemuorra majna tjavggit vaj gállo siejgga. Ja de gåjkåtjit.

Boatsoj le årrum divna sámijda buorren.

Duoljev sæmmi láhkáj. Doarrás galggin giesjka ma hiehpin. Giesjkaj gasska lij lahkusij gårda guhkke. Miehtemuorra bajemus unna giesjkatjis duoljev miehtáj gitta dåk vuolus spiehtjamij. Ja de tsieggit dav tsakkadum duoljev juosik gåjkåtjit gånni ij rássjoda.

Gå gábmasa ja gállo gåjkkåm, det dajt dilkkot. Dilkkot lastoj. Lassto le muhtem tjásjbaddjo, muorra mij sjaddá jåhkågáttijt. Tjuollat nágin åvsijt ma ælla vuojga gasuga. Ja de skáhppit bárkov skuobájn. Dajna bárkujn de ruvvit gábmasijt ja gállojt sisbieles vaj dibmi. Mujttet aj biedjin sisbielijt vuosstálakkoj muhtem ájgev, lasstobárko gaskan.

Duoljes dåhkki dahkat sasnev. Vuostak navvet, giesen biedjat duoljev tjáhtjáj desik guolgav luojttá. Dat la navvet. Guolgajt gåjkkådit ja dajt åjvuolijda ja bånsstårij sisi. Guolggabånsståra nanna li divna åvdep såme Divtasvuonan ådatjam.

Njuosska náhkev mij le navedum, de bárkkit soagebárkujn. Giesen gå soahke njallá, de la biessit ja bárkkit. Biessev njattsastit le gæhppat gå njallá. Ja gåggu biessim, de bárkov luovvit, gåjkkådit ja vuorkkit. Gå bárkkit galggá, de smållidum bárkojt duolldádit tjátjen. Ja de diptet dav bárkkotjátjev tjoasskot desik le vuorgas.

Gurggalit nágin stámmpaj ja de dasi duov njuosska náhkev tsavnnat ja dibddet danna nágin guokta – gålmmå biejve. Gehtjastallat ja duolla dálla fierrit. Náhkke sjaddá russjkat ja gå dav gåjkkåt, de le dat sassne massta manná duov dáv goarrot. Sasnev manná oadtjot bedjadin ja de sjaddá bieddjissassne, valla dav ij dárbaha gå galggá gábmagijt goarrot.

GÁBMAGIJT GOARROT

Vuovsá jali nuorjo náhkes guolgajt ietjá láhkáj. Gåjkke náhkev buolva nali ja de guolgajt ráhpot basstelis nijbijn. Rihtso náhkev bárkkit soagebárkujn dagu sasnev. Valla ij tjadá bárkkidum galga, de gábmaga e sjatta divtuga. Guovddelin liertte sinna galggá vehik njuoskas mij ij le bárkkidum. Náhke namma le dal liertte. Ja dassta de oadtjo gábmagassájt. Ájnas lij val máhttet vadjat vaj gábmagassá sjaddi nav gåktu galggi.

Åhtsåt suodnagåddoarvev ja de suonajt bådnet. Dasi galggá njálmme gånnå báne, buolvva ja nierra. Ja gåktu suonajt bådnet ij rat maná tjállet. Gå suona li gárvvása, de galggá ájmme mij le nállo, nállo mij suoddá. Dat le gålmåájvuk. Ájmev manná svijllit jali dábttjat vaj basstá. Dábálasj járbbå goarromnállo ij dåhkki. Tjuvddáj viertti sårmmågoahte vaj manná ájmev tjadá sággat.

Vuostak goaro boaskev, mij le gábmaga maññegietje. Ja de buddit gábmaga åvddågietjev. Liertte viertti luvás vaj manná duorrat. Gå le duorram, de biedjat gasskadærrásijt ja alldasav goarrot gitta. Dav gåhttju buddit.

Njuosska náhkke mij le navedum.

Tjátjega. Gåvvå: Mikal Urheim.

Suojnnejækkásj.

Gábmagijt buddit. Ja de ruodjasav gåsi mujttet goarrot gavlajt gåsi vuoddagijt giddit. Vuoddaga li hullolájges snjisjkodum ja giesaduvvi ruodjasij birra gå gámada.

Muhtem suohtas dijdda lij gámanjunjij birra. Jus bájkke le rájmas gånnå galga idjadit ja balá skåjvve iján boahtá gámá jali låvdagoade sisi, de galggi bårddot gábmagijt uvsa sisbælláj. Skåjvve ij mannam gámanjunjij badjel ja de moattoj gå dajt vuojnij.

De li dal tjátjega goarodum. Ja de gåjkega. Gálloga ja nuhtaga maj namá li aj siebaga. Gálloga li goarodum dagu tjátjega ja dajn lij aj njunnje dagu tjátjegijn gånnå lij gámanjunnje. Siebaga li goarodum gábmasijs ja dajn galggá roahkonjunnje vaj sabegijda hiehpi. Nuhtagij vuodon ij galggam guolgga åvtå guovlluj vaj e sjatta njalkkasa. Dan diehti lij vuodo guovtet oases gånnå guolga boaskevuolen åvddån ja åvddågietje vuolen mañus.

Jus balá ådå tjátjega sjaddi njalkkasa, de goaro vuodojda doarrás njallusav mij le åvtå tåmbå gåbdde ja nav guhkke gå gámavuodo le gåbdde. Dan njallusa namma le dietke. Dakkár tjállemvuohke gånnå tk ij le dábálasj julevsáme gielan, valla divtasvuonagij sámegiella ij le ållu dagu julevsámegiella Svieriga bielen. Duot dát sámebáhko Divtasvuonan boahtá nuorttalis ja de vil dålusj merrasámij gielas man namma sjattaj «finnagiella».

Tjátjegij vuodo sjaddi asidahttja gå la daj vádtsám muhtem ájgev. De viertti dajt njallot. Gå guhkebuj vuolggin vádtset duola dagu várij milta, de vierttij mañen njalos jus gáma rájggán. Ja de ájmme ja suodna. Gámavuoduj sisbælláj galgaj nuovllo mij lij vehik assás sassne. Dat buodoj tjátjev jus gáma rájgen ja sjaddam lissa. Nuovlojt galgaj biesskedit vaj hiehpá. Ájmme ja suodna galgajga bursan jus burssa mañen, biednikburssa.

Gå gábmagij muhtem ájgev vádtsá, de sjaddi gábmaga dagu jårbbåda. Vaj da vas sjaddi nav gåktu galggi, de dajt tjuovardit. Tjuovarmuorajn mij le stihko guhkke ja gietje jårbbidum vaj jåhtå gábmaga sinna.
Gå dal gámadit galggá, de viertti suojnne.

SUOJNNE JA SUOJNNIM, GÁMASUOJNNE

Gámasuojnne le muhtem rásse mij jiekken sjaddá. Jus le jávrre jiekken, de li jávrregátten ja tjátje sinna stárro ma e dåhkki. Suojnnejiegge ij le dat tjáhttjá valla jiegge le dat huoman. Buoremus suojnne li dåkkir jiekkijn gånnå muora jali siergga.

Goassa jagen suojnnit lij birrusij sládjomuttoj mij lij snjilltjamáno gassko. Suojnnejiekke lidjin ienemusát várijn, valla ij badjelin årdå gånnå vuovdde nåhkå. Jus jiegge lij mælggadin, de vuolggin idjådas da gudi galggin suojnnit. Buordáĺkken sij oadestin idjatjårgev sajijdållå gátten. Jus åmågis, de oadestin sij slabán jus slahpa gávnnuj jali nágin gajba vuolen. Idjatjårgge dat le birrusij guokta gålmmå tijma gasskaidja bálij.

Ednam le agev galmas ulmutja hárddo vuolen. Dan diet viertti ulmusj duorggit dav sajev gånnå ájggu oadet. Duorga li risse majt látjá ednama nali nav vaj rissij máddaga sjaddá gierragij vuolláj.

Vuostasj biejve dal álgget suojnev suoddat ednamis luovas. Gårogiedajn tjábrrit suojnnegierragij birra ja de rievtes giedan goanntsi majna jalástit suojne ruohttsagiettjev. Navti vil uddnik. Juohkka giedadievav bårdot badjálahkkoj ja guorralahkkoj. Goanntsi le dagádum nágin gámbal lissjá njunnjegietjes mij le badjelasj gårta guhkke ja návllidum gihtta nahtaj mij le birrusij gårta guhkke.

Gåntsiv galggá bastálmuhttet dagu lissjáv. Slijpput vuostak ålgusjbielev ja de sisbielev desik sjaddá ájvvuj goabrre. Dav goabrev basstelis nijbijn suoddalit miehte ájvov, dåssju akti val.

Suojnijt le dal tsábbmet. Rievtes giedajn suojnegierragav gieda dievav ja de ruohtsa gietjev tsábbmet gierge jali muorratjiesskasa vuostáj desik ruohtsa sjaddi sájsaga ja dibmása. Bårddot dajt sierra sadjáj. Jus li buorre ja guhka suojnne de dajt bilkkit, bilkájt dahkat. Bilká li guovtet oases bárkeldum aktij ja ållu giera gietjen unna tjuolmasj vaj bilkká ij luorkijdda.

Jus oanep suojne de dajt vierradit. Suojnijt bådnjåt birra ja joarkket ja de sjaddá dagu doahketjoalle majt giessat

Suojnijt viertti tsábmet giergij vuossti vaj dibme.

Suojnnebielkáv dahkamin.

Bárgáldagáv dahkamin.

Suojnnebielkká vargga gærggam.

vaj sjaddá jårbbå vierra. Stuoráp vaj unnep. Bilkájt, vierajt de gahtsot muorajda vaj gåjkki. Gå li gåjkkåm, de viedtjat vuolus sijddaj. Suojnnevieran li dal oanep suojne maj gábmagijt dállit sijdavuolen. Jus le várijda jali juosik vuolggemin, de farra dállit guhkep suojnij ma li bilkkidum.

Gábmagijt dállit le máhtukvuohta masi mánná viertti bagáduvvat juo unne rájes. Sáme nuora gudi juo skalluj låhkåm, dajt dal vuorrasa vuorddin galggin máhttet gábmagijt dállit. Jus sij e máhttám, de vuorrasa állu suhttin ja bielggin ihkap náv: «Ma lihpit gulá dij gudi ehpit máhte dállit, dij ham lihpit dagu láttetjivga ma e åvvå máhte gámadit». Ja ij lim dal suohtas bælgudallat.

Ådå gábmagijt lij vuostak vuojddat vaj dibmi ja sjaddi divtuga. Darvvat. Valla ij tjielgga darvijn mij bæjsstá gámaliertev. Darvváj biedjat binná guollelirve vuojddasav ja de duolldádit. Gå tjoassku, de la vuojdas gárves. Darvadum gábmaga galggi gahtsahit guokta gålmmå biejve vaj gåjkki, jali ánj vil guhkebuv, vájk váhkov jali guokta.

Ja de dállit. Suojnijt luorkkit bilkás jali vieras ja de dajt dáddjit. Daddjit le sjavnnjet suojnijt vaj ælla åvtå guovlluj valla juohkka guovlluj. Ja de vuostak dahkat gårtaguk duolbugav ja dav biedjat boaske vuolláj gábmaga sisi. Dat le boasskesuojnne.

Ij åvvå maná tjállet gåktu dállasav dahkat ja tsåggåt gábmaga sisi. Guobájt ma lij hullos gådedum, dajt ij åvvå dárbaha gåjt de giesen. Buoremus rihtso juolgev tsåggåt ja ruodjasij sisbielev suojnij hiebadallat vaj dåhkki. Gábmaga hiehpaba goabbák bælláj valla da sjaddaba huoman gåro ja rievtesbelaga.

Vuoddagij snjuhtje mij le sasnes, dajt tsåggåt gavlaj tjadá sisbieles. Gå tjavggi, de gæssu ruojas tjoahkkáj ja de giessat vuoddagijt ålgusj bælláj. Gæhtjáj gånnå diehpe. Gietjev akti jali guokti vuoddaga vuolláj. Ålgusj bælláj val åttjudit. Ábaj sij dålen ja vilá dálaga de ålmmå båvså vuollegietjev giessalin ruodjasa birra ja nav vuoddagav ålgolt.

Navti galggá suojnnebielkká dagáduvvat. Ja de gahtsot gåjkåtjit.

Iehkedis lij suojnijt råhtot gábmagij sista gåjkåtjit, biedjat vuoná vuolláj gánnå buoremusát gåjkki. Jus suojne lidjin gåjkkåsa, de lij beri råhttit dajt unnán ålgus vaj gåjkki. Idedis ij dajt dárbaham dáddjit, farra beri juolgev tsåggåt gábmaga sisi. Dat lij loabádagáj dállit.

Váren ja miehtsijt lij gáma álkke. Oabme ja luvva suojnijt beri håjggådit dajna gå lijgge suojnnebilkká lij mañen vuossa sinna. Giesen dåhkki suojnnit gánnå jiegge ja nav gåjkkådit dajt dålån. Side nanna. Side le soage oakse ja gå gieragietjev giessala tjoahkkáj de dan nali máhttá biedjat suojnijt. Gáhttit valla viertti, vaj suojne e buollá.

Sijdan galgaj suojnnevuossa gåsi bátsudissuojnijt tsåggin idedis gå divna gámadam.

Sijda da lidjin da bájke gánnå sáme árrun Divtasvuonav birra. Juohkka sijdda lij juonná gánnå jåhkå mij gålgåj sijda tjadá. Ja gánnå manáj árrot. Suojnnejiekke gánnå sijddalahá suojnnijin, da lidjin daj gudi sijddaj gullujin. Aktak ij suojnnim ietjá sijdaj suojnnejiekkijn, ma lidjin sijdaj åbmudagá.

Tjátjega giesen ja gåjkega dálven, da lidjin dålusj sámij gábmaga gánnå suojne ja vuoddaga. Ælloniehkij gen ájnnasamos æládus lij boatsojsujtto ja fiervágij gudi lidjin muhtem lágásj guollárbånndura Divtasvuonan, gudi viessun duossta dássta majt luonndo sidjij vattij. Sij årudin jåhkågáttijn ja fiervvágáttijn gánnå ednam – ja gåsi sij nav tjiegñalijt ruohttsum vaj dajt ij maná gajkkot luovas.

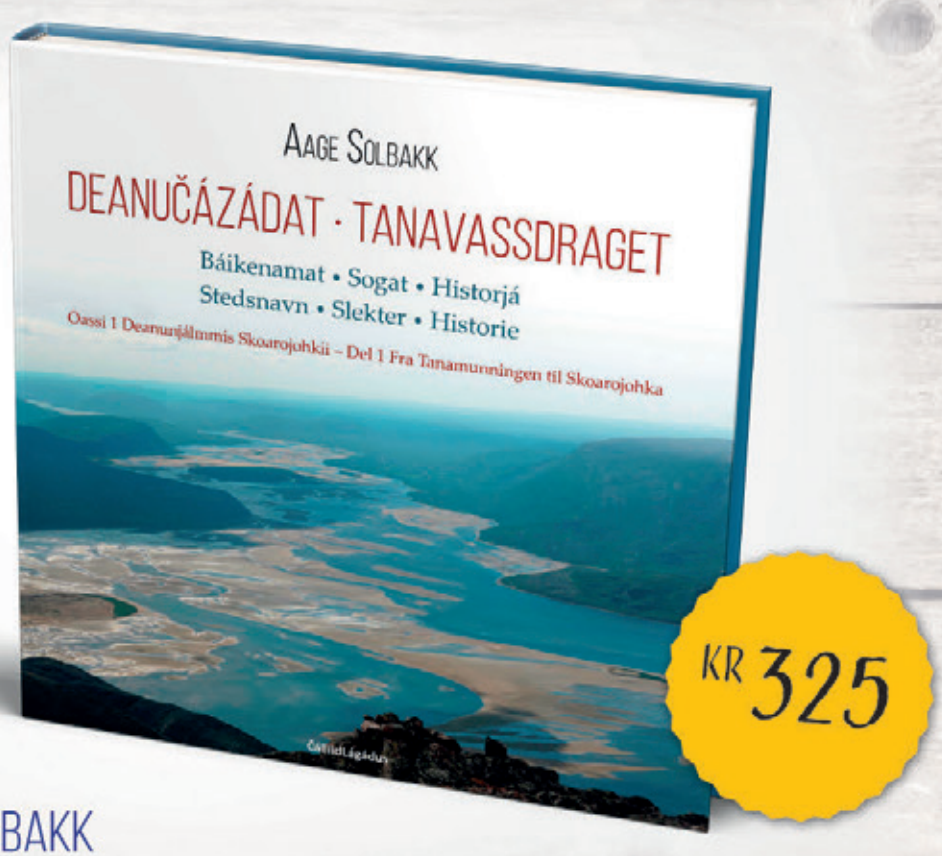

AAGE SOLBAKK

DEANUČÁZÁDAT – TANAVASSDRAGET

BÁIKENAMAT - SOGAT - HISTORJÁ
STEDSNAVN – SLEKTER – HISTORIE

ISBN 9788282634724 217 s.
Haddi kr 325,-

Girji lea sámegillii ja dárogillii seamma girjjis.

Girji lea vel okta boadus DeanuInstituhta ollu jagiid Deanučázádaga árbevieruid čohkkenbarggus. Das erenoamážit ealli kultuvrra birra maid Deanuluossa lea mielddisbuktán. Čakčat 2017 oaččui DI erenoamáš materiála sámi bivdosajiin ja báikenamain Deanunjálmmis gitta Kárášjoga ja Anárjoga njálbmái, 4200 nama.

Girjji čálli lea dasto joatkán barggu ja Jorma Mattsson materiála viiddidan iežas guorahallamiiguin, ja čállán giehtačállosa. Materiálas lea ollu diehtu, ja čálli joatkka guorahallamat leat mielddisbuktán giehtačállosa guovtti girjái. Nubbi girji ilbmá 2022:s

Girji leat DeanuInstituhta ja ČálliidLágádusa ovttasbarggu boađusin.

ČálliidLágádus
TjaelijiBerteme TjällijAlmmudahke
FørfatternesForlag AuthorsPublisher
www.lagadus.org
www.gavpi.org
GÁVPI

Várdudahka álgon Rádjebálggas Vuonabielen.

LILLY VITSÁK

Rádjebálges

Rádjebálges la gæjnno várij badjel Vuona ja Svieriga gasskan, Gievsfierdas Divtasvuonan gitta Áhkájávrráj Jielleváre suohkanin. Ådåájggásasj bálgesásadus lij Interreg-prosjækta, gånnå Divtasvuona suohkan, Jielleváre suohkan ja Unna tjerutja tjielde lidjin manen. Dá várrebájke lidjin ulmutjijs aneduvvam dålutjis, moadda tjuohte jage dát rájes. Gåddebivddo ja boatsojsujtto li årrum ájnas dåjma dajn várijn. Bálges vuolgat dålusj kultuvrraduobddága tjadá gånnå li bátsudisá årudagájs, båhtjemsajijs ja bivddoráhkamusájs. Vuona bielen dán bájkke årro, sábmelattja ja iehtjáda, li gávnnam moatte lágasj bierggasijt várijn – dagu guohtomednamav sávtsajda ja boahttsujda, viejtov, guollimav, muorjjimav ja ietjá sjaddotjoahkkimav. Åvdepájgij lidjin gámasuojne ájnas dárbbo, ja sæmmi lidjin juomo, biebmo hárráj. Rádjebálges tjuovvu bájkijt ma lidjin árbbedábálattjat Unna tjerutja boatsoj giesseguohtom. Dájn duobddágijn lidjin buorre årrombájke, gånnå gávnnin tjátjev, muorajt ja bårådahtte sjattojt. Dánna de ræjnnuhin ælloniehke giesijt, ja båhtjin boahttsujt, guokti bæjvváj, idedis ja iehkedis. Dálla hájn vuojnnuji dålusj båhtjemsaje duobddágijn, danna sjaddi edna ja ruodná ráse. Gå ællim das guohtoma åvtå sajen,

Oasse Ánjesgárdes.

Bálgesmerka dåbdos bájnoj.

de jåhtin ådå sadjáj, ja navti jåhtålin ålles giesev. Boatsojmielkke lij dal bæjválasj biebbmo, ja dassta aj vuosstijin ja máhttin vuostájt vuobdet jali lånudallat ietja dárbbagij bånndurijs. Ánjesgárdde gávnnu guovte ávtje gaskan, Spællariehpe ja Gievsfierda, gånnå lij luondulasj boatsoj jåhtulahka. Gárdde la ásadum vargga jáhkedahtes ållå gierges, ja diedon la dat læhkám sieldes låssis barggo. Dát gárdde le sjaddelis duobddágijn, ja ájnas ællobarggon. Vuostatjin galggá liehket tsieggidum Unna tjerutja ælloniehkijs, ja vas ájmonanedum maŋŋela ietjá ælloniehkijs.

Gárde namma máhttá boahtet Anders Skaltjes jali Anders Vitsákis, gudi ræjnnuhijga danna. Máhttá aj liehket Anders Amundsen Koltik, guhti åroj Lávran, Spællávuonan. Sån lij akta dajs gárdebisodiddjijs. Mathias Nilsen Tjihkkom Utsvuonas, Ruodnávuonan, ja suv bárnne Gejrá Mathisen barggájga aj gárde bisodimijn. Gejrá, gålmåjn bárnijn, lidjin maŋemus Divtasvuonaga gudi danna ræjnnuhin gitta maŋemus doarroájgijda. Ælloniehke, ma dajn bájkijn jåhtålin, lidjin Kitok, Suorra, Viertutak, Nållak, Viltok, Skáltje, Tjihkkom ja Vitsák. Maŋemus doarroájgij doalvvun oahpestiddje måttijt báhtariddjijt Gievsfierdas Svierik bælláj rádjebálggá milta. Danen ásadin dujska váksjomgáttsijt ma gálggin ganugahttet báhtariddjijt. Válla låvsså dal diehtin gåktu galggin dujskajs vielldet, ja buoragijt de bessin báhtariddje Svierigabælláj. Dálásj ájge la rádjebálges hiebaduvvam turisstabálgan. Råvij jågåj badjel, ja unnep goadátjij gånnå vádtse máhtti idjadit, ja oadtjot suojev nievres dálken, gå la dárbbo. Navti ham de hiehpá bálges sihke oanegis vádtsemij jali guhkep vádtsemij måttijt biejvijt.

Gáldo

Kjerstin Klæboe & Stig Eriksen: Grenseleden-Rádjebálges-Gränsleden: En vandring i kulturlandskap

Johan A. Kalstad: Sørfjordvassdragene i Tysfjord: Samisk bosetning og ressursutnyttelse

Njálmálasj gáldo

LILLY VITSÁK

Rivtakvuona fáŋŋgaårruha

Maŋemus doarrojagij lidjin moadda dujska fáŋŋgaårruha Rivtakvuona bájken, Hábmelin. Fáŋga hæhttujin barggat ruovdderahte ásadimijn, tjáhtjefábmoásadusáj ja vil miehttsebargojn. Fáŋga adnin sieldes nievres dilev årudagájn, sijáv nælggodin, nievres gárvoj goallodin ja ietján bijnedin. Dábálasj lij vuohtjet dajt gudi ettjin nahkam barggat, jali lidjin skihpasa. Åvtå tjoaskes biejve ådåjakmáno, doaro maŋemus jagen 1945, nahkin gålmmå ruossjafáŋga báhtarit. Sij vierttijin gáhtjadit lulás, várijda. Dåhku gåsi lidjin mierredam galggin várij badjel báhtarit, Oarjjevuodnaj Divtasvuonan. Ja dat várrevåttsos lij tjuottjes ja alvos hásstaliddje. Rádes duobddåga ja smilltjás, gærggålak ednam. Duodden lij aj ruosstetjoasskem ja gåládakmuohta. Siján ællim ga heva bivvambiktasa jalik fámo. Dan láhkáj nahkin oajbbot Gåjgijávre ja Juvvánisjávre buohta, valla de lidjin fámo nåhkkum. Guovtes dájs mierredijga ietjaska sårmmit, goalmåt de váttsij ja vábbálastij vijddåbut. Da guovtes ma bátsijga

← Trond Inge Mathisen ja Johan Albert Kalstad vuosedibá ruossjafáŋgaj vædtsagijt danna gåsi lijga guodám.

lijga guodám spiedjilav, vajolnijbev ja ietjá nijbev stuor gierge nali, ja da vædtsaga lidjin danna vuojnnusin måttijt jagijt.

Goalmát ålmmå nagáj vádtset vuolus Gábmásadjáj, Oarjjevuonan, ja danna lij dåssju akta goahte. Goahteæjgát ij lim sijdan, dåssju nissunulmusj mij lij guossen danna, lij aktu goaden. Sån nav sælldát balláj gå hæhkkat ålmåj bådij dagu rávgga uvsav sisi. Sån lij lik nav nievres dilen ållu dagu hæggabielen. Ejga såj diedon máhttám ságastit nubbe nuppijn, valla ålmåj giejgij tjuovodijn ietjas njálmmáj ja tjoajvváj. Ja nav de vuosedij sån sidáj biebmov. Nissun åhttsåj biebmov ja gávnaj dåssju sálltesildájt majt vattij bårråt. Gå lij bårråm, bivvám ja vuojŋadam, de vádtsáj sån Måsskåj, nágin kilomehtarav vuona sisŋebu. Mavas galggá, Måsken lidjin dujska ma suv giddijin ja galggin suv dannák hekkaduhttet. Nágina danna nahkin dav ganugahttet, ja danen de válldin Ájluoktaj, ja dåppen de suv gåddin. Dujska dal lidjin sujsta gatjádallam vidjurijt gåktu lij báhtaram, ja nav gåjt de gullájin ulmutja dá guovte jábbmega birra ma lijga váren.

Nágin jagev doaroj maŋŋela, 1940-jagij låhpan, de gávnnujin ruossjaj sjelehta váren åvtå ælloniehkes, Karl Kalstadas, Tjoalmes. Gå lij sån ællobargon de lij álu dájn bájkijn gånnå dá ruossja gávnnujga. Akti bårggemánon sån idjadij danna, ja niegadij juoga

Vuolle-Smájlle. Vuojnnep Gábmásaje ja njárga duogen. Gidádibme. Gábmásadje, gåsi akta fáŋŋga jåvsådij.

sierralágásj lij danna suv oademsaje lahka. Idedis gå tjuovgudij de sån gávnaj sjelehtajt slátton jågån. Oajve gal lidjin gáhtum, ja ælla goassak maŋŋela gávnnum. Árvvedahtte lidjin gidádulven gålgijdam, jali gierke gæssám dassta ierijt. Karl diededij Hábmel lænsskaj dav sieldes gávnnusav. Navti båhtin dávte vuolus váres, ja såj hávddáduvájga sierra doarrohávddádimsadjáj Tømmernesan. Dáv hávddádimsajev gádodin jagen 1951, ja bátsudisá sirdeduvvin Tjøttaj.

Gáldo

Bájkkeavijssa Nuorttá-Sállto
Njálmálasj gáldo

Anders Hansen vuoset gåktu lij biggidum dat Rivtakvuona fáŋŋgaårudahka.

LILLY VITSÁK

Allit vajálduhte muv

Fáŋga Rivtakvuona fáŋŋgaårudagájn

Maŋemus doarroájge lij Hitlera stuorra pládna guhkedit "Polarbanen", ruovdderahtev. Nordlándan barggin dajna Fuosko ja Ájluovta gaskan. Birrusij 30 000 ulmutja lidjin maŋen dav prosjevtav ásadimen. Bielleoasse dájs lidjin ruossjafáŋga ma lidjin oarjjebargge. Fáŋŋgaårruha lidjin lávggagárggot dájn bájkijn gånnå rahtijn barggin. Hábmelin lidjin moadda fáŋŋgaårruha Rivtakvuona birrusijn. Fáŋga adnin sieldes nievres dilijt, juohkka láhkáj. Sij nælggun ja moattes nielges jábmin. Sij aj gållun ja oadtjun danen jábmemvigijt. Moattes hæhttujin årrot tjáhkkot teltajn ja bráhkajn. Sij bijneduvvin ja tsábbmujin, ja vierttijin barggat guhkes biejvijt. Miehtsebarggo ja tjáhtjefábmoásadibme lidjin aj dábálasj fáŋŋgabargo.

Åvtå ruossjafáŋga subtsas: Allit vajálduhte muv

Muv namma le Nikolai Kaschinski, ja mån giddiduvviv Stalingradan, 25.08. 1942. Mån båhtiv Tjoalme fáŋŋgaårudahkaj 21.09.1943, stuorra tjoahkkim-årudagás Polenin. Mån lav giehpesvuolsjev adnám gitta dallutjis gå båhtiv Tjoalmmáj, ja iv la buorránam. Muv rádjin Tjoalme fáŋŋgaårudahkaj bargatjit

↑ Dánna vuojnnep gåktu l sisbieles uddni, danna gånnå gádodim dihkijt (avlusningsbrakke).

↑ Anders Hansen vuoset danna gånnå gádodim dihkijt (avlusningsbrakke) ja gárev gånnå bassin biktasijt.

ruovdderahtijn. Skihpudahka val hieredahttá muv, ja iv das vieje barggat. Mån vællajav skihppijårudagán, ja mån iv das goassak sjatta vuojnnet ietjam áhkáv, Varvarav. Mån lav nævrram maŋemus biejvijt, ja iv dasste nagá riekta vuojŋŋat. Mån dal galgav jábmet, juska mån iv la vuoras. Dåssju 41 jagák. Mån lav ruossjafáŋŋga Tjoalmen, ja háhpaskuváv suojmma giehpesvuolsjes, dat sjaddá muv jábmemoarre.

Allit vajálduhte muv juska mån gádov. Mån lidjiv akta dajs moadda tjuohte ruossjafáŋgas majt vuojnijda stávttjomin bálgesrájge. Juolgij ma varddin ilá stuorra, hiebalgahtes muorraskuovaj sinna.

Gáldo

Nikolai Kaschinski subtsas "Ikke glem meg": Trond Inge Mathisen
Gåvvå: Trond Inge Mathisen

Mån lav Nikolai Kaschinski. Mån lidjiv akti viesso, dagu dån.

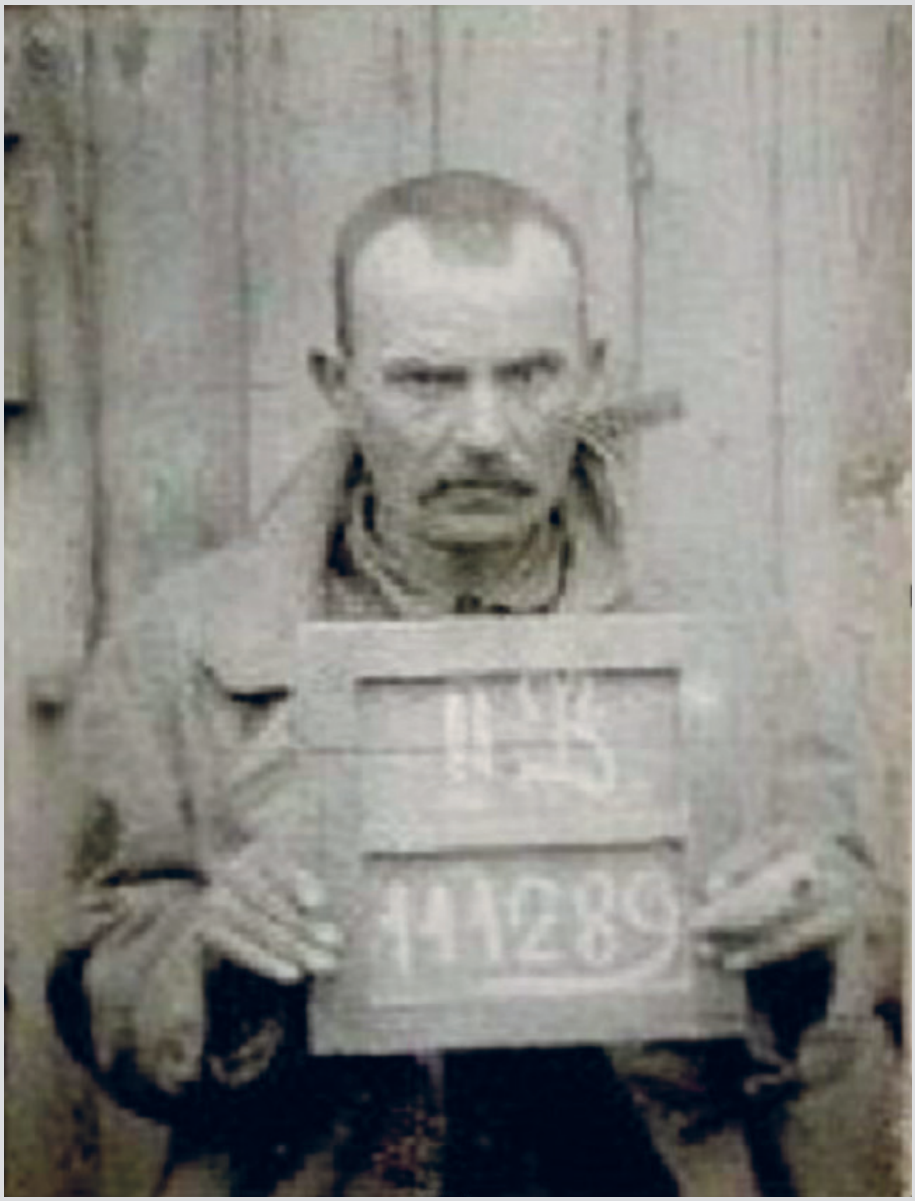

Nikolai Kaschinski jámij Skilga fáŋŋgaårudagán 16.11.1943

Ánna nådijn váren

LILLY VITSÁK

Suoksajávrre Ánna

Ánna Pedersen riegádij Nuortta-Fuoldán jagen 1883. Nágin jagev maŋŋela jåhttåjin famillja Suoksajávrráj, iednes riegádimbájkkáj. Suv áddjá lij dat dåbdos sábmelasj Jo i Makkvatnet, mij lij sierralágásj tjiehpes biernnaskuorggá. Suoksajávrre le váren Tjoalme badjelin, Hábmelin.

Ánna åroj danna aktan æjgádij ja oarbbenij, dasik ieddnes jámij. De hæhttuj sån jåhttåt biebbmoæjgádij lusi, danga Hábmelin. Gå lij ållessjattuk de barggáj Ánna duonna dánna Nordlándan, ja vil aj stuor båndorsijdan Trøndelágan. Sån lij bargális ja smidá ja danen sån rámpudaláj. Gå oabbás dárbahij viehkev de bådij Ánna vas nuortas. Sån lij dahkkir viehkedahkes ja vájmulasj ulmusj.

Nágin jagev dan maŋŋela jåhttåj sån vas Suoksajávrráj gå suv æddnu guovtes danna dárbahijga viehkev. Ja dallutjis sån de årruj dasi. Ánna árbbij sijdav, ja gå suv æddnu guovtes jámijga, de sjattaj sån aktuviesun Suoksavuomen. Sujna lij gal bena ráddnan, man namma lij Bárfot, ja juohkka bednagav majt anij dallutjis, de nabdij Bárfot.

Doaroj sinna lij Ánna oahpestiddje báhtariddjijda ma sihtin bessat dujska ráddijiddjijs Svierigij friddjavuohtaj. Ánna mij nav buoragijt dåbdåj dájt duobddágijt, lij tjiehpes ja riek hiebalasj oahpestiddje. Juska lij sunji jábmemvádá, de huoman sidáj sån viehkedit ulmutjijt. Ánna doalvoj báhtariddjijt Suoksajávres nuortas várrebálggáj mij manáj Måskåj Divtasvuonan. Danna de ietjá oahpestiddje duosstun ja doalvvun sijáv Svierigij.

Åvtå sjievnnjis tjaktjaiehkeda jagen 1944 båhtin guokta oahpestiddje aktan lågijn báhtariddjijn Ánna lusi. Dá lidjin vanntsagádtse Ålánda gálvvovantsan, ma ettjin sidá dujskaj bielen barggat. Suobma lij årrum dujskaj bielen gitta maŋemus doarrojagijda. Gitta tjaktjaj 1944, de sij vuollánin, ja sieradin dujskajs. Dánen mierredin vanntsagádtse báhtarit. Sij vuodjodin vantsav, Hopenin, Nuortta-Fuoldán, åvddål gå báhtarin. Vantsan lij dujska mij lij biejadam váksjon, valla sån aj sidáj Sverigij báhtarit, ja besaj tjuovvot.

Ánna juo vuordij sijáv, oadtjum li dávk diedov náginis doalvvun værmádagás. Sån lij juo bassám berungáhkojt ja russtigådij biebmov ulmutjijda, juska sij javllin sij adnin niestijt maŋen. "Niestijt dij dárbahihpit buorebut maŋŋela, guhkes vádtsusin", vásstedij Ánna. Ja gárvedij aj sálltehágajt ja berunijt málesbiebbmon gájkajda. Báhtariddje hálijdin viehkken liehket dan båttå gå lidjin suv lunna, ja Ánna gåhtjoj muorajt tjuollat, ja viedtjat miehtses ienep muorajt. Oanegasj båhti sij roahkkot viega miehtses, akta tsamát: "Akta ålmåj boahtá váttse diehki", ja divna tjiehkádin muorraskuohttuj. Gå guovllin sálvoj tjadá de vuojnnin dan ålmmån lij noade hárddon. Ánna mij vuojnnám lij gå sij tjiehkádin bådij ålggos duostotjit ådåboahttev. Vuojnnet dagu sån diedij ja lij vuorddám dav ålmmåv. "Ja dån boadá buorre ájge bále, ja oattjo buorre mannoguojmijt", javllá Ánna ja måjudallá. Dat ådåboahtte lij Tsjekkias ja báhtaram dujska fáŋŋgaårruhis. Sån buvtij dujskagielav ja binná dárogielav.

Maŋep biejve bådij bájke ulmusj ja subtsastij sån lij gullam doarro lij hiejtedum, nágin lij gulldalam tjiegos radion ja danna gullam. Gå sån lij mannam sjattaj Ánna muoden, ij diehtám jus lidjin duohta sága vaj ma. "Mån hæhttuv ålgus oanegav, mujna le måhkke ja galgav aj riŋŋgut, iv mån gádo mælggadav", tjuorvoj Ánna báhtariddjijda ma lidjin tjiegon. "Didja lihpit jasska, uddni e boade ienebu diehki." Ánna gåhtjadij Gildáj, gånnå suv muohtal Magda åroj, aktan bådnjijn ja mánáj. Viek guhkes váttsos lij Suoksajávres váre badjel Tjoalmmáj. Tjoalmen sån luojkaj telefåvnåv ja riŋŋguj Måskåj. Sån ságastij kåvdåj telefåvnån Divtasvuonagij ma galggin duosstot báhtariddjijt, ja vålldet maŋen Oarjjevuodnaj Divtasvuonan. Magda guláj gå muohtás javllá: "Da gábmaga majt dån diŋŋguji li gárvvása, máhtáv buktet dajt idet? Ja, anáv vidájt, buorre gå la máhttelis idet boahtet." Gå goadeiset, Angskar, bådij sijddaj, de gatját Ánna jus såj máhtteba nágin báhtariddjev dibddet idjadit danna, maŋep ijá?

Ánna sijdda Suoksajávrgátten.

Gå såj guorrasijga dasi de rádodin Ánna galgaj boahtet iehkedappon, maŋep biejve.

Magda vuorŋedij geldulasjvuodajn maŋep biejve. Ja iehkedis de idijga Ánna ja Bárfot uksagasskaj, Ánna guovladij dássju sisi ja javlaj: "Mån sihtiv vuojnnet jus li guosse dánna." Sån vas gádoj ja oanegasj bådij guoktásijn goahtáj. "Guovtu såj libá", javllá Magda. "Då iehtjáda li vuovdderabdan, mån iv duosta válldet divnajt goahtáj åvtå bále." Ja ruvva lij dåhpe dievva ulmutjijs. Magda låhkkåj lågev nuorra ålmmåv ma galggin sunnu lunna idjadit. Angskar, várrodij sijáv: "Liehkit ållu sjávo idedis, dási boahtá miehtsebargge árrat." Ja divna vásstedi sij li dádjadam dav, ja galggi sjávo tsåhppet låptån.

Maŋep biejve bådij Magda viellja guossáj, ja Ánna vierttij tjiehkádit dalága, vaj ij vuojne suv. Na várálasj lij ájgge, dujska gåddin dajt gudi báhtariddjijt viehkedin. Ja jus sij gáddalin nágin viehket báhtariddjijt, de bijnedin ulmutjijt dasik hæhttujin subtsastit majt li vuojnnám ja majt diehti. Magda lij ásadimen bierggojuptsav majt báhtariddje galggin bårråt åvddål vuolggi, ja vielljas imájdallá man ållo berunav sån skáddni. Magda javllá: "Miján li bargge miehtsen, danen vierttiv málestit nav ednagav." Gå vielljas manáj, de viedtjin ulmutjijt låptån båråtjit, guoktásav ájgen. Ja Magda gáhtjadij lihtijt bassat åvddål gå boadnje ja suv viehkkebargge bådijga miehtses.

Iehkedis gávtse bájken galggin báhtariddje vuolgget Tjoalmes. Vuostatjin vierttij Angskar suvddet sijáv jávre badjel Gildás, rijkarahte bælláj, dat mij la dálásj E6. Suvdij náginav ájgen. Ålles rahtegáttev lidjin dujska gå siján lidjin stuorrafáŋŋgaårruha Gildán ja Sáttonjárgan. Jur danna hæhttujin báhtariddje rahte badjel. Ánna tjuottjoj miehtsen ja vuorŋedij dasik dujska patrulja gáhtun gáva duohkáj, ja diedij man mælggadav manná åvddål gå vas máhttsi ruopptot. Dan båttå vuojedi báhtariddjijt råhtot rahte badjel, ja tjiehkusij mæhttsáj, vuorrulakkoj. Dassta de divna goarrijin rádes bálggáv bajás Tjoalmevárev.

Dujska báhtariddje luojoj sujna lij skuohpalis, ja ij riekta nagá tjuovvot nuppijt. Sån lij ásadam páhppárijt skuovaj sisi, valla bæsstám lij dajt luvvat. Maŋemus

ganugahtij Ánna divnajt ja váldij vuossas gábmagijt majt lij juo dállim suojnij. Dajt vattij dujskaj, gåhtjoj suv gámadit ja vuosedij gåktu galggá vuoddagijt giesset vaj dabrijdi. Guossajávrij buohta vuordijga sijáv guokta doalvvo ma galgajga Sverigij doalvvot. Dassta Ánna máhtsaj sijddaj, ja báhtariddje vádtsin Oarjevuodnaj. Maŋŋela gullin viehkediddje sij gájkka lidjin boahtám jasska Sverigij.

Ánna doalvoj doarrojagij bále nav moadda báhtariddje, ja agev lij aktu várijn, sån lij gievras ja dahkkir rávas nissun.

Avijsa ja bláde tjállin hájn Ánna ja suv iellema ja rahtjamusá birra gitta suv vuorastum bæjvváj. Ánna viesoj lahka 90-jahkáj ja le hávddáduvvam Tømmernesa girkkogárden.

Gáldo:
Astrid Eliassen, Mørsvik
Hamarøy årbok 1994
Nord Salten Avis
Laila Thorsen: "Heros"
Gåvå: Nord Salten Avis

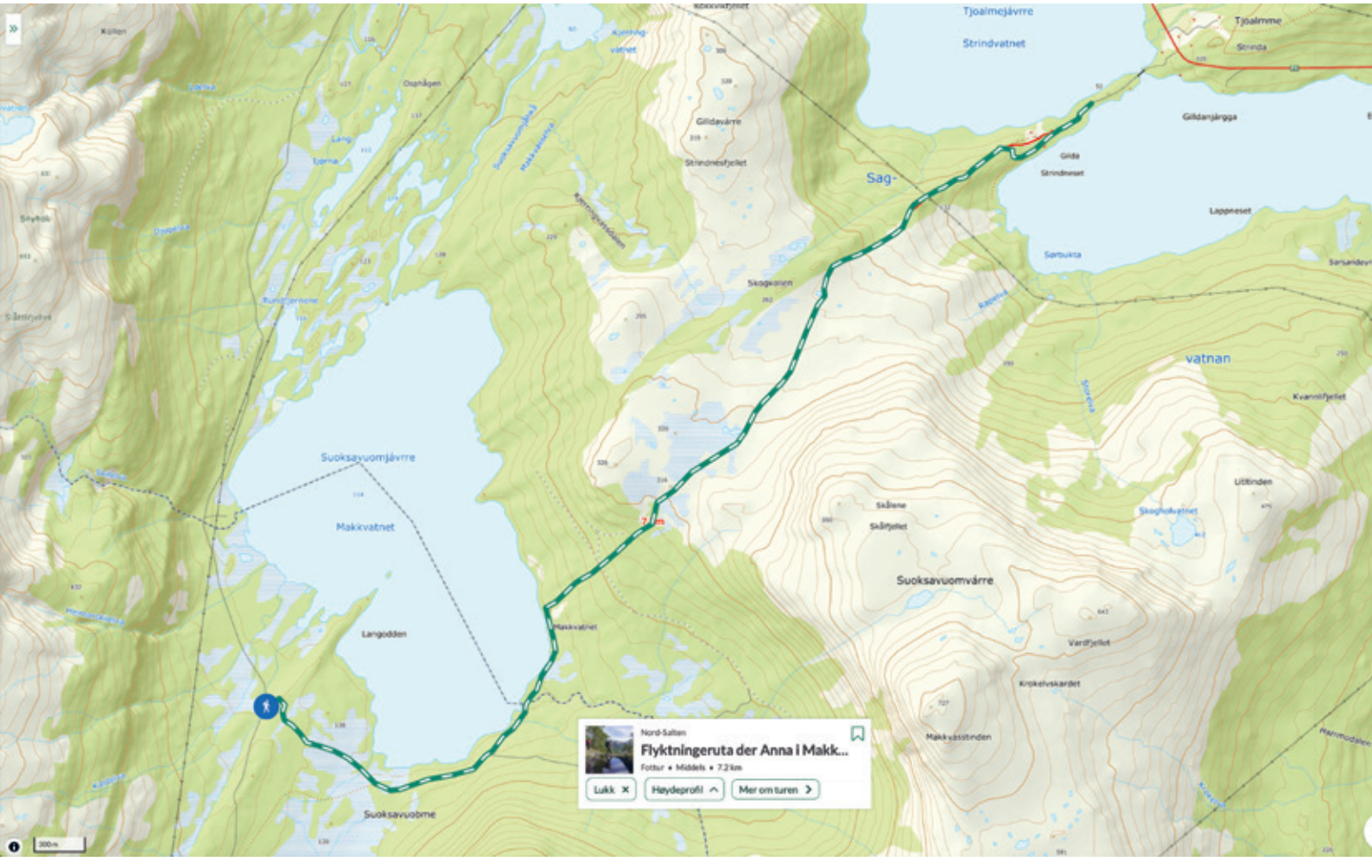

KR 375

HANS PETTER BOYNE JA SVEIN NORDSLETTA

LUONDDUNAMAHUSAT – SAMISKE NATURBENEVNELSER

ISBN 9788282634359. 269 s
Haddi 375,-

"Diekkára han mii dárbbašat ge odne, go eat mii otná boazovázzit ge šat dovdda buot doahpagiid maiguin ovddit buolvvat leat čilgen eatnamiid maid sii geavahedje".
Nie movttiidahtte girjji njálmmálaš gáldut bargat dáinna girjjiin.
Ollu čálalaš gáldut eai leat dakkárat maid min olbmot sáhttet dušše viežžalit gos fal.
Boarráseamos čálalaš gáldu lea Knud Leem 1750-jagiid sátnegirji, mas Konrad Nielsen ja Asbjørn Nesheim almmuheigga oasáža 1962:is. Hans Petter, gii álggahii dán barggu, lea guhká bargan davvisámi luonddu, dahje eatnamiid namahusaiguin. Maŋemuš 4 jagi lea Svein oassálastán. Sámediggi gal ii juolludan giellaruđain dása doarjaga.
Dát girji lea vuosttas dákkár. Dál lea girji deaddiluvvon nuppi gearddi. Leat lonuhan muhtin govaid ja lasihan moadde kártta.

TjaelijiBerteme TjällijAlmmudahka
ČálliidLágádus
FørfatternesForlag AuthorsPublisher

www.lagadus.org
www.gavpi.org

GÁVPI